

Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας

Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Επιστήμες της Αγωγής μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και

Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών με αυτισμό μέσα από τις τέχνες

POST GRADUATE THESIS

The development of creativity of children with autism through the arts

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ (ΤΩΝ)/NAME OF STUDENTS

Κανέλλα Κοτρότσου

Kanella Kotrotsou

ΟΝΟΜΑ ΕΙΣΗΓΗΤΗ/NAME OF THE SUPERVISOR

Παρασκευή Φώτη

Paraskeui Foti

ΑΙΓΑΛΕΩ/AIGALEO 2024

Faculty of Health and Caring Professions
Department of Biomedical Sciences
Faculty of Administrative, Financial and Social Sciences
Department of Early Childhood Education and Care

Inter-department Post Graduate Program
Pedagogy through innovative Technologies and Biomedical approaches

POST GRADUATE THESIS

Pedagogy through innovative Technologies and Biomedical approaches

NAME OF STUDENT

KANELLA KOTROTSOU

21834

nelly13@hotmail.gr

FIRST SUPERVISOR

Paraskeui Foti

SECOND SUPERVISOR

Trifeni Sidiropoulou

AIGALEO 2024

Επιτροπή εξέτασης

Ημερομηνία εξέτασης: 8/7/2024

	Ονόματα εξεταστών	Υπογραφή
1 ^{ος} Εξεταστής	Παρασκευή Φώτη	
2 ^{ος} Εξεταστής	Τριφαίνη Σιδηροπούλου	

Δήλωση συγγραφέα μεταπτυχιακής εργασίας

Ο/η κάτωθι υπογεγραμμένη Κοτρότσου Κανέλλα του Πέτρου με αριθμό μητρώου 21834 φοιτήτρια του Διδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων των Τμημάτων Βιοϊατρικών Επιστημών/ Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία/Παιδαγωγική τμήμα των Σχολών Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας/Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και της Ανώτατης Σχολής Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Ο/Η Δηλών/ούσα

Ευχαριστίες - Αφιερώσεις

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους με βοήθησαν και στάθηκαν στο πλάι μου για την ολοκλήρωση της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω και την επιβλέπουσα καθηγήτρια, κα Φώτη Παρασκευή για την πολύτιμη βοήθεια της.

Περίληψη

Εισαγωγή: Η διαταραχή του φάσματος του αυτισμού (ASD) είναι μια σύνθετη νευροαναπτυξιακή κατάσταση η οποία ξεκινάει στη βρεφική ή πρώιμη παιδική ηλικία, (3, 4 χρονών) στην οποία γενετικές και μη γενετικές επιρροές που δρουν είτε μόνες τους είτε σε συνδυασμό συμβάλλουν στην ανάπτυξη ASD. (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας. ICD-11) Οι τέχνες στην ζωή του ανθρώπου και ιδιαίτερα των παιδιών αποτελεί ένα αποτελεσματικό εργαλείο ώστε τα παιδιά να εκφράζουν ελεύθερα τα συναισθήματά τους. Έτσι λοιπόν όταν τα παιδιά με αυτισμό όταν ασχοληθούν με τις τέχνες τους δίνεται η ευκαιρία να εκφράσουν τα συναισθήματα και τις εντυπώσεις τους για τον κόσμο. Να καλλιεργήσουν την επικοινωνία και την ανάπτυξη των κοινωνικών τους σχέσεων. Και να εμπλουτίσουν την φαντασία και την δημιουργικότητα τους.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθεί κατά πόσο η τέχνη της μουσικής και του θεάτρου μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας καθώς και στις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών με αυτισμό.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την απάντηση των παραπάνω ερευνητικών ερωτημάτων είναι η συστηματική ανασκόπηση η οποία αποτελεί σημαντικό εργαλείο για την προσέγγιση της βιβλιογραφίας.

Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης εργασίας μας δείχνουν ότι οι δραστηριότητες της μουσικής και του θεάτρου βοηθούν σημαντικά τα παιδιά με αυτισμό να αναπτύξουν τις κοινωνικές τους δεξιότητες δημιουργώντας έτσι αξίες οι οποίες θα τους βοηθήσουν να ενταχθούν αρμονικά στο κοινωνικό σύνολο. Επίσης με τις παρεμβάσεις των δύο αυτών τεχνών αναπτύσσεται σε σημαντικό βαθμό η δημιουργικότητα και η φαντασία τους όπου μπορούν να τις χρησιμοποιήσουν μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας αλλά και στην καθημερινή τους ζωή.

Λέξεις κλειδιά: αυτισμός, τέχνες, δημιουργικότητα, μουσική, θέατρο

Abstract

Autism spectrum disorder (ASD) is a complex neurodevelopmental condition that begins in infancy or early childhood (3. 4 years of age) in which genetic and non-genetic influences acting either alone or in combination contribute to the development ASD. (World Health Organization. ICD-11) The arts in human life and especially in children's life is an effective tool for children to freely express their emotions. Thus, when children with autism engage in the arts, they are given the opportunity to express their feelings and impressions of the world. Cultivate communication and the development of their social relationships. And to enrich their imagination and creativity.

The purpose of this work is to investigate whether the art of music and theater can contribute to the development of creativity as well as the social skills of children with autism. The method used to answer the above research questions is the systematic review which is an important tool for approaching the literature.

The results of our specific work show that music and theater activities significantly help children with autism to develop their social skills, thus creating values that will help them integrate harmoniously into society. Also, with the interventions of these two arts, their creativity and imagination are developed to a significant extent where they can use them in the classroom as well as in their daily lives.

Key words: autism, arts, creativity, music, theatre

Περιεχόμενα

.....	i
Ευχαριστίες	v
Περίληψη	vi
Abstract	vii
Πρόλογος	1
Κεφάλαιο 1.	3
Δημιουργικότητα	3
2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	8
Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος ΔΑΦ	8
3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	10
3. Τεχνες και δημιουργικότητα	10
Β' ΜΕΡΟΣ	17
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	17
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΡΘΡΩΝ	20
Συμπεράσματα	31
Αναφορές	Error! Bookmark not defined.

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε κατά το χειμερινό εξάμηνο του Ακαδημαϊκού έτους 2023-2024, στο πλαίσιο του Διϊδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Παιδαγωγική μέσω καινοτόμων τεχνολογιών και Βιοϊατρικών προσεγγίσεων» του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής

Όταν μιλάμε για δημιουργικότητα συνήθως μας έρχεται στο μυαλό η ικανότητα που έχουμε εμείς οι άνθρωποι να εισάγουμε καινούργιες ιδέες, καινοτόμες αντιλήψεις αφενός αλλά και η άμεση σχέση της με την φαντασία αφετέρου. Είναι όμως η δημιουργικότητα μόνο αυτό; Ή είναι ένα σύνολο εννοιών και ορισμών που απασχολεί την κοινωνία μας και τον πολιτισμό μας από το παρελθόν μέχρι και τις μέρες μας;

Το συγκεκριμένο θέμα λοιπόν έχει ως στόχο να αναδείξει την ανάπτυξη της δημιουργικότητας στα παιδιά με αυτισμό μέσα από διάφορες τέχνες όπως η μουσική, η ζωγραφική, το θέατρο κλπ. Η δημιουργικότητα είναι ένας διφορούμενος όρος με πολλαπλούς ανταγωνιστικούς ορισμούς και εννοιολογήσεις (Grohman et. al., 2017)). Ακόμα θεωρείται γενικά μια διανοητική διαδικασία έκφρασης ή δημιουργίας μιας νέας έννοιας ή ιδέας (SaidMetwaly et al., 2017) Η δημιουργικότητα λοιπόν αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί την κινητήρια δύναμη της προόδου όχι μόνο του ατόμου ως μονάδα αλλά και της κοινωνίας ως σύνολο. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο ο κάθε εκπαιδευτικός οφείλει να ενθαρρύνει τις δημιουργικές τάσεις των παιδιών και ειδικότερα μέσα από τις τέχνες που παίζουν σημαντικό ρόλο στο σχολείο απελευθερώνοντας τους από τα εκπαιδευτικά στερεότυπα. Οι μαθητές μέσω της τέχνης έχουν πιο δημιουργικό ρόλο μέσα στην τάξη και ο εκπαιδευτικός πλέον παρατηρεί τον μαθητή δίνοντάς του κίνητρο και ευκαιρίες (Fisher, 2011).

Ποια η σχέση όμως της δημιουργικότητας και των παιδιών που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού. Σύμφωνα με τους Hobson 2006, Craig and Baron-Cohen 1999, Mcdonald 2004 τα παιδιά με αυτισμό έχουν περιορισμένη δημιουργικότητα και φαντασία σε διάφορους τομείς δράσης όπως το παιχνίδι, η γραφή, οι εικαστικές δραστηριότητες και είναι άξιο αναφοράς ότι η φαντασία πολύ συχνά ταυτίζεται (Craig & Baron-Cohen, 1999) ή είναι αναγκαίο στοιχείο (Jordan 1999 Duffy 1998) για την δημιουργικότητα.

Συνοψίζοντας πάνω στον τομέα εκπαίδευσης ατόμων με ειδικές ανάγκες οι τέχνες και συγκεκριμένα οι εικαστικές αποτελούν το πλέον πρόσφορο μέσο αξιολόγησης,

ενεργοποίησης και βελτίωσης της δημιουργικότητας (Γρυπάτης, 1997 Piotrowski, 1996 Osborne, 2003).

Κεφάλαιο 1

Δημιουργικότητα

Όταν μιλάμε για δημιουργικότητα συνήθως μας έρχεται στο μυαλό η ικανότητα που έχουμε εμείς οι άνθρωποι να εισάγουμε καινούργιες ιδέες, καινοτόμες αντιλήψεις αφενός αλλά και η άμεση σχέση της με την φαντασία αφετέρου. Είναι όμως η δημιουργικότητα μόνο αυτό; Ή είναι ένα σύνολο εννοιών και ορισμών που απασχολεί την κοινωνία μας και τον πολιτισμό μας από το παρελθόν μέχρι και τις μέρες μας;

1. Η “Γέννηση” της δημιουργικότητας

Ήδη από πολύ παλιά η οριοθέτηση της έννοιας της δημιουργικότητας κέντρισε το ενδιαφέρον των ειδικών το οποίο είχε ως αποτέλεσμα τον σχηματισμό μιας μεγάλης οικογένειας ορισμών. Αρχικά, η ανάγκη για δημιουργικότητα φαίνεται να προκύπτει από την εγγενή ανάγκη του ανθρώπινου είδους για εξέλιξη και υπέρβαση καθώς επίσης και ο “φόβος” ή αλλιώς αδυναμία απέναντι στην στασιμότητα, στην συνήθεια και κατ’ επέκταση στην επανάληψη. Πιο αναλυτικά, νέες τάσεις, καινούργια μηχανήματα έρχονται στην επιφάνεια και καθώς η κοινωνία εξελίσσεται με τα χρόνια και μοντερνοποιείται, η ανάδειξη των ικανότερων γίνεται πιο επιτακτική. Για να κατακτήσουν το κάτι παραπάνω, και να αναδειχθούν οι άνθρωποι έχουν την έμφυτη τάση να δημιουργούν και να ανακαλύπτουν καινούργια πράγματα. Βέβαια δεν είναι μόνο αυτό. Είναι επίσης και η αυτοπραγμάτωση του ατόμου που έρχεται να προσθέσει το λιθαράκι της ωθώντας μας να νιώθουμε πληρότητα όταν παράγουμε κάτι νέο και μη. Όλα αυτά μαζί με την βαθιά επιθυμία να ξεπεράσουν οι άνθρωποι τα όρια του εαυτού τους αλλά και τους γύρω τους μας φέρνει αντιμέτωπους με την κοινωνική ανάγκη για δημιουργικότητα σε μια πιο γενικευμένη μορφή. Έτσι λοιπόν η δημιουργικότητα γίνεται προτεραιότητα-αναγκαιότητα για την ζωή των ανθρώπων (Ξανθάκου Γ. 1998:26).

1. 1 Ο “Πατέρας” της δημιουργικότητας

Καθώς λοιπόν η δημιουργικότητα γίνεται αναγκαιότητα και σαφώς προτεραιότητα για την ζωή των ανθρώπων, ήδη από το 1950 ο ψυχολόγος J. Guilford θέτει για πρώτη φορά σε εφαρμογή την κίνηση για την μελέτη της παραγωγικής σκέψης. Μέχρι τότε οι μελέτες και οι αναφορές για την δημιουργικότητα ήταν σχεδόν μηδαμινές με δυσκολία να αγγίζουν το

0, 25% των εργασιών των επιστημονικών περιοδικών. Ως ανασταλτικός παράγοντας θεωρείται το γεγονός ότι ήταν διαδεδομένη η άποψη και η πεποίθηση ότι η δημιουργικότητα έχει να κάνει αποκλειστικά με την ευφυΐα και με τον δείκτη νοημοσύνης. Με άλλα λόγια, ταύτιζαν το ευφυές και ταλαντούχο άτομο με ένα σταθερό δείκτη νοημοσύνης, βιολογικά προκαθορισμένο χωρίς να μετράνε υπόψη τους διάφορους ποικίλους παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά ένα άτομο. Παράγοντες όπως το ευνοϊκό ή δυσμενές περιβάλλον, η ψυχοσύνθεση του ατόμου που μπορεί να μεταβληθεί ανάλογα με τις συγκυρίες. Ο J. Guilford είναι εκείνος που κατέλαβε προσπάθειες ώστε να αποδείξει πως η δημιουργική σκέψη είναι ανεξάρτητη από τη συμβατική νοημοσύνη. Ακόμη, ο J. Guilford σηματοδότησε την “αμερικάνικη πρόκληση”, όπως ονομάστηκε η κίνηση για την οριοθέτηση της δημιουργικότητας και οι μελέτες με θέμα εστίασης την παραγωγική σκέψη και συνεπώς την δημιουργικότητα. Έτσι, από αυτό το σημείο και με πρωτοπόρο τον J. Guilford, αρχίζουν οι μελέτες να πυροδοτούνται με αποτέλεσμα να εκδηλώνονται διάφορες προσεγγίσεις και μια ποικιλία απόψεων και ερμηνειών.

1. 2 Τι είναι δημιουργικότητα;

Τι είναι λοιπόν δημιουργικότητα; Υπάρχει μόνο ένας συγκεκριμένος ορισμός ή μόνο μία προσέγγιση και ερμηνεία; Ένα ακόμη ερώτημα που προκύπτει είναι αν η δημιουργικότητα είναι ικανότητα στον άνθρωπο ή μια προδιάθεση. Ας ξεκινήσουμε λέγοντας πως την έννοια της δημιουργικότητας συνοδεύει μια μεγάλη οικογένεια ορισμών και αντιλήψεων. Και όπως είναι φυσικό, δεν θα έλειπε η προσέγγιση του J. Guilford. Ο ορισμός που έδωσε ο J. Guilford το 1950 ήταν από τους πρώτους ορισμούς που αποδόθηκαν για την δημιουργικότητα. Ο J. Guilford εξηγεί πως «η δημιουργικότητα καλύπτει τις πιο χαρακτηριστικές ικανότητες των δημιουργικών ατόμων, που καθορίζουν την πιθανότητα για ένα άτομο να εκφράσει μια δημιουργική συμπεριφορά, η οποία να εκδηλώνεται με εφευρετικότητα, σύνθεση και σχεδιασμό». Από αυτή την άποψη προκύπτει ακόμη πως όλοι οι δημιουργικοί άνθρωποι απλώς κατέχουν σε περισσότερο βαθμό ότι και οι άλλοι οι άνθρωποι. Έτσι λοιπόν καταλαβαίνουμε πως η διάκριση ανάμεσα στους ανθρώπους που εμφανίζουν στοιχεία δημιουργικότητας είναι καθαρά ποσοτική και όχι ποιοτική. Όλοι έχουμε τις ικανότητες που μπορεί να μας οδηγήσουν ώστε να εκφράσουμε δημιουργική

συμπεριφορά, δεν είναι ένα φαινόμενο που το εμφανίζουν μόνο τα προικισμένα άτομα, απλώς άλλος λίγο και άλλος περισσότερο.

Επιπρόσθετα, ένα δημιουργικό άτομο υιοθετεί έναν δικό του τρόπο, μοναδικό, για να επιλύει διάφορα προβλήματα. Βρίσκει ιδέες, συνθέτει καταστάσεις που θα τον οδηγήσουν σε κάτι καινούργιο. Μπορεί να σκεφτεί διάφορες εναλλακτικές ώστε να βρει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Ας δώσουμε εδώ ως παράδειγμα την ανεργία που αποτελεί ένα από τα κυριότερα προβλήματα που μπορεί να ταλανίσει έναν άνθρωπο η μια κοινωνία γενικότερα. Ένα άτομο δημιουργικό, μέσα σε μια τέτοιου είδους κατάσταση θα βρει με τον έναν ή με το άλλον τρόπο να επιβιώσει. Θα σκεφτεί διάφορες ιδέες και θα τις υλοποιήσει δεν θα μείνει αδρανές, σε αντίθεση με έναν άνθρωπο με λιγότερη δημιουργική συμπεριφορά που μέσα σε μια δύσκολη κατάσταση του είναι δύσκολο να λειτουργήσει και να παράγει ιδέες και καμία φορά μπορεί να γίνει ακόμη πιο ευάλωτος. Η δημιουργική συμπεριφορά δηλαδή φαίνεται να είναι άμεσα συνδεδεμένη με ορισμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας μας.

Σύμφωνα με τον Maslow, ενός Αμερικάνου ψυχολόγου, η δημιουργικότητα είναι μια καθολική έννοια, ένα παγκόσμιο φαινόμενο και έχει να κάνει με την έμφυτη τάση του ατόμου να αυτοπραγματώνεται. Δηλαδή με την δημιουργικότητα ο άνθρωπος κάνει αυτό που είναι φτιαγμένος να κάνει για αυτό εξάλλου η δημιουργικότητα εμφανίζεται παντού, ως τρόπος ζωής, από τα απλά πράγματα στην καθημερινή ζωή έως σε σπάνιες και πρωτότυπες επιδόσεις. Με άλλα λόγια, από την στιγμή που ο άνθρωπος τείνει ώστε να ενεργοποιείται, αυτόματα βρίσκει λόγο η δημιουργικότητα να υπάρχει. Τέλος, ο Maslow θεωρεί πως η δημιουργικότητα υπάρχει σε όλους μας σαν προδιάθεση και εκδηλώνεται με την περιέργεια και την φαντασία που έχουν τα παιδιά και που συχνά αναστέλλεται στην πορεία της εξέλιξης τους. (Ξανθάκου, Γ. 1998:30). Παράγοντες που αναστέλλουν τη δημιουργικότητα αναλύονται στο επόμενο κεφάλαιο.

Καθώς η έννοια της δημιουργικότητας είναι πολυδιάστατη και δεν μπορεί να προσδιορισθεί μόνο με μία συγκεκριμένη ερμηνεία, υπάρχουν ακόμη και άλλες προσεγγίσεις για αυτό το φαινόμενο. Ο J. Jastrow υποστηρίζει πως η δημιουργική προσπάθεια είναι η φαντασία που βλέπει μπροστά, τροφοδοτεί, συμπληρώνει, σχεδιάζει, επινοεί, προχωρεί, γεννά.

1. 3 Δημιουργικότητα και περιβάλλον

Όπως αναφέρθηκε, η δημιουργικότητα και η παραγωγική σκέψη είναι εγγενή στοιχεία σε ένα άτομο. Στοιχεία που με πολλή προσπάθεια και ζήλο μπορούν να καλλιεργηθούν και στην συνέχεια να παράγουν. Γιατί όμως ενώ η δημιουργικότητα, η φαντασία και η περιέργεια (στοιχεία που αποτελούν την δημιουργικότητα) είναι χαρακτηριστικά που εκδηλώνουν τα παιδιά, με την πάροδο των χρόνων φαίνεται να αναστέλλεται; «Πώς γίνεται και, ενώ τα παιδιά είναι στην πλειοψηφία τους ευρηματικά και έξυπνα, η πλειοψηφία των ενήλικων μα είναι τόσο απαθής και ανόητη;» (Αλέξανδρος Δούμας/ Ξανθάκου, Γ. 1998:25).

Σημαντικό ρόλο παίζει το κοινωνικό πλαίσιο, το περιβάλλον δηλαδή στο οποίο μεγαλώνει ένα άτομο και έχει ζωτική σημασία για την εξέλιξη του. Οι παράγοντες που βοηθούν την δημιουργικότητα να αναπτυχθεί και να καλλιεργηθεί οφείλουν να είναι ευνοϊκοί. Ο άνθρωπος στις μέρες μας ζει σε ένα μαζικό πολιτισμό, σε μια βιομηχανική κοινωνία, κάτι το οποίο εμφανίζεται σαν ανασταλτικός παράγοντας για την δημιουργικότητα. Καθώς τα παιδιά είναι ακόμη στην περίοδο της ζωής τους όπου όλα είναι για αυτά πρωτόγνωρα και καινούργια, είναι ενεργοποιημένη σε αυτά η ικανότητα της δημιουργικότητας. Όταν τα παιδιά μεγαλώνουν και εκπαιδεύονται φαίνεται πως σιγά σιγά η “μαγεία” της δημιουργικότητας χάνεται. Η έλλειψη άσκησης της δημιουργικότητας μαζί με την ελλιπή ενθάρρυνση από το κοινωνικό περιβάλλον έχουν ως αποτέλεσμα ώστε οι <<πνευματικοί μύες>> που συνθέτουν την δημιουργικότητα όπως τους χαρακτηρίζει ο Walt Disney, να μένουν αδρανείς. Η δημιουργικότητα λοιπόν απαιτεί θάρρος και ταυτόχρονα ενθάρρυνση για να αποδώσει καρπούς (Torrance, 2001). Αν λοιπόν οι κοινωνικές συνθήκες δεν είναι ενθαρρυντικές και δεν επιτρέπουν στο άτομο να είναι παραγωγικό, τότε είναι δύσκολο να πειραματιστεί κανείς και να πρωτοπορήσει. Όταν λοιπόν λέμε κοινωνικό περιβάλλον δεν εννοούμε μόνο την οικογένεια και τους φίλους αλλά ακόμη περισσότερο το εκπαιδευτικό περιβάλλον, με άλλα λόγια το σχολείο. (Γ. Ξανθάκου 1998).

1. 4 Η δημιουργικότητα στο σχολείο

«Ό,τι μπορεί να γίνει ένας άνθρωπος, οφείλει να γίνει» (Maslow).

Αφού το κοινωνικό περιβάλλον παίζει τόσο σημαντικό ρόλο στην ζωή του ανθρώπου, η εκπαίδευση, ως άμεσα συνδεδεμένη με το περιβάλλον του ατόμου, φαίνεται να είναι ο πιο κρίσιμος και σημαντικός κοινωνικός παράγοντας, η υποδομή για την πολύπλευρη ανάπτυξη του ατόμου όσο είναι ακόμη παιδί και κατ’ επέκταση της δημιουργικής

έκφρασης του. Όπως αναφέραμε τα παιδιά είναι προικισμένα με περιέργεια, φαντασία, έτοιμα να πειραματιστούν σε κάθε ευκαιρία, έτοιμα σε όποια πρόκληση τους παρουσιαστεί. Το σχολείο και οι άνθρωποι, οι εκπαιδευτικοί, που το απαρτίζουν είναι υπεύθυνοι για να χτίσουν ένα κατάλληλο εύφορο περιβάλλον στο οποίο θα καλλιεργηθούν αυτές οι ικανότητες που οδηγούν στην δημιουργικότητα. Το σχολείο οφείλει να προάγει την δημιουργικότητα των παιδιών και να την ενθαρρύνει δημιουργώντας ένα εύφορο περιβάλλον ωστόσο μπορεί να λειτουργήσει και ως ανασταλτικός παράγοντας που παρεμποδίζει τα παιδιά να εκφραστούν δημιουργικά.

Οι κυρίαρχες παιδαγωγικές τάσεις του παρελθόντος ευνοούσαν έναν παθητικό τρόπο μάθησης και απομνημόνευσης στείρων γνώσεων και πληροφοριών. Το παραδοσιακό σχολείο ακολουθούσε ένα μονότονο πρόγραμμα, προσκολλημένο στην ομοιομορφία των παιδιών καθώς υπήρχε η πεποίθηση πως όλα τα παιδιά μαθαίνουν τα ίδια πράγματα, στον ίδιο χρόνο με τον ίδιο τρόπο και με τον ίδιο ρυθμό (Ξανθάκου, Γ. 1998:65). Ο δημιουργικός μαθητής και οι ικανότητες του “χάνονταν” μέσα σε μία ομοιογενής τάξη. Ο φόβος της τιμωρίας και η απειλή του λάθους φόβιζαν τον δημιουργικό μαθητή να εκφράσει τις ιδέες του να πει κάτι διαφορετικό και έτσι γινόταν ένα με την μάζα. Η τέτοιου είδους εκπαίδευση δεν καλλιεργεί την δημιουργικότητα των παιδιών αλλά αρκείται σε μια τυποποιημένη μάθηση. Η ανάγκη όμως για πρωτοπορία και δημιουργικότητα καθώς και η συνειδητοποίηση ότι το σχολείο χτίζει ανθρώπινους χαρακτήρες και προσωπικότητες, εισάγει στην εκπαίδευση διαφορετικές αντιλήψεις από τις ήδη υπάρχουσες. Ως καταλύτης έρχεται το νέο σχολείο να ανατρέψει την παλιά, παραδοσιακή νοοτροπία που θέλει την μάθηση να περιορίζεται σε ένα συγκεκριμένο τρόπο. Η ανανέωση του σχολείου είναι αυτό που πλέον επιδιώκεται και ως επακόλουθο έρχεται το ζητούμενο της δημιουργικότητας. «Δεν είναι η γνώση αυτή καθαυτή ο πραγματικός σκοπός του σχολείου, αλλά η ανακάλυψη για το πώς κατακτιέται η γνώση όταν χρειάζεται» (Dewey, 1915). Έτσι λοιπόν μόνο μία δημιουργική διδασκαλία μπορεί να μας οδηγήσει στην δημιουργικότητα.

Με τον όρο δημιουργική διδασκαλία εννοούμε όλες αυτές τις πρακτικές και τεχνικές που μπορούν να υιοθετήσουν οι εκπαιδευτικοί ώστε να προάγουν την φαντασία των παιδιών. Απελευθερωμένοι από μια παραδοσιακή μορφή διδασκαλίας, οι εκπαιδευτικοί, να ανακαλύπτουν συνεχώς καινούργιους τρόπους μάθησης που διεγείρουν το ενδιαφέρον και την φαντασία όλων των παιδιών ανεξαιρέτως. Μπορούμε

λοιπόν να πούμε πως η δημιουργική διδασκαλία βασίζεται έμμεσα στην ετερομορφία των παιδιών, στην αντίληψη δηλαδή ότι το κάθε παιδί είναι διαφορετικό και ενδιαφέρεται για διαφορετικά πράγματα (Torrance, 1995).

2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος ΔΑΦ

2. 1 Ορισμός αυτισμού

Αναφορικά με τον ορισμό του αυτισμού πρώτοι ο Leo Kanner και ο Hans Asperger δημοσίευσαν μελέτες για αυτή τη διαταραχή, σε μια προσπάθεια να την προσδιορίσουν εστίασαν κυρίως στις λεπτομερείς περιγραφές παιδιών. Παρά την πολυδιάστατη εικόνα που παρουσίαζαν τα περιστατικά του, ο Kanner εστίασε σε δύο χαρακτηριστικά γνωρίσματα, το κύριο ήταν η <<αυτιστική μοναχικότητα>> και το δεύτερο η <<ψυχαναγκαστική εμμονή>> στην ομοιομορφία” (Frith, 1994). Οι περιγραφές των Kanner και Asperger έχουν πολλά κοινά στοιχεία, όμως η περιγραφή του Asperger εμπερικλείει σημεία τα οποία είναι αντίθετα προς τον πρωτότυπο αυτισμό του Kanner, καθώς οι περιπτώσεις του είχαν περισσότερες γλωσσικές ικανότητες (Harpe, 2003). Έτσι η κλινική εικόνα του αυτισμού φαίνεται να διαμορφώνεται ανάλογα με τη νοητική ικανότητα και την ηλικία του ατόμου παρουσιάζοντας διάφορες διακυμάνσεις, γιαυτό και η Wing το 1988 εισήγαγε την έννοια του φάσματος του αυτισμού, για να ερμηνεύσει αυτή τη διακύμανση του ίδιου ελλείμματος (Harpe, 1998).

Όπως τότε έτσι και στις μέρες μας ο αυτισμός ορίζεται από τις χαρακτηριστικές μορφές συμπεριφοράς του ατόμου (Harpe, 2003). Συγκεκριμένα, ο αυτισμός προσδιορίζεται ως μια σοβαρή διάχυτη (εκτεταμένη) αναπτυξιακή διαταραχή που εμφανίζεται συνήθως πριν από τη συμπλήρωση των τριών πρώτων χρόνων της ζωής του παιδιού (DSM-IV, 1994; ICD-10, 2008). Ακόμα υπάρχει το ICD 10 με τις εξής υποκατηγορίες: αυτισμός της παιδικής ηλικίας, άτυπος αυτισμός, σύνδρομο Rett, άλλη αποργανωτική διαταραχή της παιδικής ηλικίας, διαταραχή υπερδραστηριότητας σχετιζόμενη με νοητική καθυστέρηση & στερεότυπες κινήσεις, σύνδρομο Asperger, άλλες διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές και διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή μη καθοριζόμενη (International Classification of Diseases) του Διεθνούς Οργανισμού Υγείας (WTO). Όμως η νέα έκδοση της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Ένωσης (American Psychiatric Association -

APA), το γνωστό Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM V), φαίνεται να αναδιαμορφώνει το τοπίο όσον αφορά τον ορισμό του αυτισμού, καθώς τοποθετεί τα πέντε είδη του αυτισμού κάτω από την ίδια ομπρέλα του όρου <<αυτιστικό φάσμα>>, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι όλες αυτές οι καταστάσεις εμφανίζουν παρόμοια συμπτωματολογία (American Psychiatric Association, 2013).

2. 2 Ιστορικά στοιχεία

Ο αυτισμός είχε θεωρηθεί για αρκετά χρόνια, μέχρι και το 1970, ως μια «νηπιακή ψύχωση». Στην συνέχεια γύρω στο 1940 ο Kanner και ο Asperger ασχολήθηκαν συστηματικά με τον αυτισμό και παρουσίασαν τις πρώτες θεωρητικές ερμηνείες σχετικά με την διαταραχή. Η άποψη που εξέφρασαν και οι δύο λοιπόν ήταν ότι υπάρχει ανωμαλία εκ γενετής που προκαλούσε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά προβλήματα (Frith 1996). Στην συνέχεια από το 1966 έως το 1978 εμφανίστηκαν οι Rutter και Wing οι οποίοι έκαναν διάφορες προτάσεις για την έννοια του αυτισμού. Το 1979 ο Goleman διαχώρισε τον αυτισμό σε κλασικό, σε σύνδρομο παιδικής σχιζοφρένειας με αυτιστικά συμπτώματα και σε αυτιστικό σύνδρομο με νευρολογικά στοιχεία. Μετά τις ημερομηνίες από 1978 έως 1984 υπήρξε ο Lelord ο οποίος έκανε και εκείνος διαχωρισμό για τον αυτισμό.

2. 3 Χαρακτηριστικά αυτισμού

Τα παιδιά με ΔΑΦ εμφανίζουν διάφορα συμπτώματα όπως η καίρια αδυναμία τους να αναπτύξουν κοινωνικές σχέσεις-συναναστροφές, η απουσία βλεμματικής επαφής, η καθυστέρηση ή απουσία προφορικού λόγου, η εκδήλωση μιας σειράς από επαναληπτικές και στερεοτυπικές συμπεριφορές, καθώς και η προσκόλληση σε συνήθειες και αντικείμενα (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 1994; Συριοπούλου, Χ., Κασίμος, Δ., Ζαφειρίου, Δ., 2011). Όσον αφορά τώρα την νέα έκδοση του DSM V αυτή φαίνεται να ενοποιεί τις δυσκολίες στην κοινωνική συμπεριφορά και επικοινωνία σε μια νέα ομάδα συμπτωμάτων αυτών της κοινωνικής επικοινωνίας. Έτσι η τριάδα των συμπτωμάτων εντοπίζεται πλέον σε δυο περιοχές, αυτή της κοινωνικής επικοινωνίας και αυτή των επαναλαμβανόμενων συμπεριφορών και δραστηριοτήτων (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 2003).

Η πιο συνηθισμένη ηλικία της έναρξης των συμπτωμάτων είναι αυτή των τριών ετών. Ωστόσο κατά τη βρεφική ηλικία αναφορές γονέων παρουσιάζουν κάποιες πρώτες

ενδείξεις που μπορούν να εντοπιστούν σε ένα βρέφος με ΔΑΦ, μερικές από αυτές είναι ο φτωχός θηλασμός, η απουσία βλεματικής επαφής, η μη αναγνώριση οικείων προσώπων, η προσκόλληση σε άτομα, η μη ανταπόκριση στο κάλεσμα (Νότας, 2005). Χαρακτηριστικά η Temple Grandin αναφέρει στο βιβλίο της <<Ήμουν 6 μηνών όταν η μητέρα παρατήρησε ότι δεν μου άρεσαν πια οι αγκαλιές και ότι κοκάλωνα κάθε φορά που με κρατούσε. >> (1995). Κατά την παιδική και σχολική περίοδο τα παιδιά με αυτισμό παρουσιάζουν δυσκολίες στον τομέα της επικοινωνίας, οι οποίες είναι συνυφασμένες με την απουσία του λόγου, έντονη προσκόλληση σε άτομα, αντικείμενα και δραστηριότητες, αδυναμία κατανόησης του μεταφορικού λόγου, διακεκομμένη μνήμη. Επίσης, αδυνατούν να δημιουργήσουν κοινωνικές σχέσεις και να προσαρμοστούν σε καταστάσεις παιχνιδιού με συνομηλίκους τους (κοινό παιχνίδι), καθώς αναστατώνονται έντονα από τα κοινωνικά ερεθίσματα (Elston & Waine, 1997). Όσον αφορά τώρα τις σχολικές τους δεξιότητες αυτές είναι μειωμένες έως και ανύπαρκτες, με δυσκολία χρησιμοποιούν την γραφή, έχουν προβλήματα στον τομέα της λεπτής κινητικότητας και γενικότερα στον τομέα της μάθησης (Wing, 1993; Γκονέλα, 2006, 37). Κατά την εφηβεία ίσως να παρατηρείται μείωση των συμπτωμάτων και ανάπτυξη της προσαρμοστικής συμπεριφοράς, ωστόσο παρουσιάζουν δυσκολία στις φιλίες τους και στη σύναψη συναισθηματικών σχέσεων, καθώς δεν μπορούν να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους. Η έλλειψη εν συναίσθησης και αντίληψης των συναισθημάτων των άλλων ακολουθεί το άτομο με ΔΑΦ και στην ενήλικη ζωή του. Στις περισσότερες περιπτώσεις παραμένουν εξαρτημένα από οικείους και ζουν σε προστατευμένα πλαίσια μετά την ενηλικίωση (Γουρνεζάκη Αμαλία & Μπαλωμενάκη Στυλιανή, 2009).

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

3. Τέχνες και δημιουργικότητα

Η δημιουργικότητα του παιδιού εξελίσσεται όταν έρχεται σε επαφή με τις τέχνες και ιδιαίτερα με τις εικαστικές τέχνες διότι είναι πιο κοντά στο παιδί. (Gardner, 1990) Η ζωγραφική, η μουσική, τα χρώματα, ο χορός, η μετατροπή υλικών και αντικειμένων, το κολλάζ αποτελούν δημιουργικές διαδικασίες στις οποίες δίνεται έμφαση στην ίδια την πράξη και όχι στο αποτέλεσμα ή στο τελείωμα μιας εργασίας.

Η δημιουργικότητα και η ανάπτυξη της αποτελεί κύριο μέλημα στην εκπαίδευση εδώ και αρκετά χρόνια. Ειδικότερα το σχολείο προσπαθεί να ενθαρρύνει την δημιουργικότητα των παιδιών παράλληλα με την φαντασία. Δύο έννοιες που συνδέονται άμεσα μεταξύ τους καθώς αποτελούν την ικανότητα του ανθρώπου να οραματίζεται εικόνες και πράγματα που δημιουργούνται στο μυαλό του και δεν τα βλέπει στη πραγματικότητα. Ακόμη η φαντασία ενός ατόμου σχετίζεται με τις εμπειρίες που έχει βιώσει στο παρελθόν και μπορεί να ανακαλέσει και να επεξεργαστεί στην δεδομένη στιγμή. Είναι ο τόπος όπου γεννιούνται νέες ιδέες γι' αυτό θεωρείται η μήτρα της δημιουργικής σκέψης. Όσο πιο πολλά ερεθίσματα έχει το παιδί, τόσο πιο πολλά μέσα έχει για να αναπτύξει την δημιουργική σκέψη (Abercrombie, M. L. J., 1986). Για να διασφαλιστεί λοιπόν η καλλιέργεια της δημιουργικότητας, το σχολείο προάγει τις τέχνες. Οι τέχνες όπως η ζωγραφική, η γλυπτική, η δραματική τέχνη, η κίνηση και η μουσική είναι ικανές να τραβήξουν σε μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον των παιδιών από πολύ μικρή ηλικία. Γενικότερα τα παιδιά με την συμμετοχή τους σε καλλιτεχνικές- δημιουργικές δραστηριότητες διαμορφώνουν την προσωπικότητα τους και ταυτόχρονα στο βαθμό που αυτές οι δραστηριότητες αναπτύσσονται επιτυγχάνουν:

- Να, διεγείρουν και να διατηρούν το ενδιαφέρον των παιδιών.
- Να, προωθούν την δημιουργικότητα τους και να ερεθίζουν την φαντασία τους .
- να, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της κριτικής τους ικανότητας και της αναπαραστατικής τους σκέψης.
- Να, εμπλουτίζουν τις δυνατότητες τους στο να εκφράζουν με διαφορετικούς τρόπους και μέσα τη σκέψη και τα συναισθήματα τους.
- Να, καλλιεργούν την αισθητική τους αντίληψη.

Ακόμη αξίζει να συμπληρώσουμε τις μορφές αισθητικής αγωγής που χρησιμοποιούνται στο σχολείο. Η ζωγραφική, το παραμύθι, η μουσική, ο ρυθμός, ο χορός, η μίμηση, η χειροτεχνία, η δραματοποίηση, το θέατρο το κουκλοθέατρο, το θεατρικό παιχνίδι καθώς και οι επισκέψεις σε διάφορα μουσεία όπου μπορούν τα νήπια να έρθουν σε επαφή τόσο με έργα τέχνης και πολιτισμού όσο και με το φυσικό κάλλος, με τις φυσικές ομορφιές. Οι συγκεκριμένες μορφές αισθητικής αγωγής μπορούν να αποτελούν δραστηριότητες το νηπιαγωγείου οι οποίες εισχωρούν βαθιά στην ζωή του νήπιου. Γιατί στηρίζονται λιγότερο ή περισσότερο σε μια νοητική διαδικασία, η οποία μέσω της

συμβολικής λειτουργίας (Piaget) επιτρέπει στο παιδί να εκφράζεται ελεύθερα και δημιουργικά (Κόφφας, 1993:60).

3. 1 Ζωγραφική

Η ζωγραφική για τα παιδιά είναι πολύ σημαντική. Τα παιδιά εκφράζονται με την ζωγραφική, όπως ήδη όλοι έχουμε παρατηρήσει και μας μιλούν για τον κόσμο γύρω τους, για τις αγωνίες τους, τα παράπονα τους, όλα όσα τους έχουν κάνει εντύπωση. Πρώτα πρώτα η ζωγραφική, το σχέδιο αποτελούν τα μέσα που χρησιμοποιούν τα παιδιά για να εκφράσουν τις ιδέες, τα βιώματα τους, τις εμπειρίες και τις σκέψεις τους. Τα παιδιά από πολύ μικρά πριν ακόμα πάνε στο νηπιαγωγείο ξεκινούν την ζωγραφική από τις απλές και άμορφες γραμμές δηλαδή τις μουτζούρες. Οι πρώτες λοιπόν μουτζούρες ή ορνιθοσκαλίσματα των νήπιων αρχίζουν να παίρνουν μορφή στο νηπιαγωγείο μέσα από τις δραστηριότητες, τα διάφορα υλικά, και την νηπιαγωγό. Έτσι λοιπόν τους δίνεται η ευκαιρία να πειραματίζονται με τα εργαλεία της εικαστικής έκφρασης (ζωγραφική) δηλαδή τους μαρκαδόρους, τις ξυλομπογιές νερομπογιές δακτυλοπογιές αναπτύσσοντας παράλληλα την δημιουργικότητα τους, καλλιεργώντας την ευφυΐα, την εφευρετικότητα και την φαντασία τους. (Prendice et al, 2003). Δοκιμάζοντας να χρησιμοποιήσουν με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους τα παραπάνω υλικά τα μικρά παιδιά βιώνουν αισθητηριακές εμπειρίες που συμβάλουν στην αισθητική τους ανάπτυξη (Dodge & Colker, 1998) αλλά και εκφράζουν τα βιώματα και τα συναισθήματα τους. (Ντολιοπούλου, 2003) «Μια μπογιά στα χέρια ενός παιδιού» γράφει η Mogelon «είναι ένα κλειδί που ξεκλειδώνει σκέψεις και συναισθήματα από τον κόσμο του».

Ακόμη οι κύριοι στόχοι της ζωγραφικής σύμφωνα με τον οδηγό νηπιαγωγού στο νηπιαγωγείο είναι:

- Να, εκφράσει την λεπτή κινητικότητα να ασκήσει το χέρι του και να το προετοιμάσει για την γραφή.
- Να, γνωρίσει τα χρώματα και τις ποικίλες αποχρώσεις του.
- Να, δώσει διέξοδο στις καλλιτεχνικές τάσεις των παιδιών να πειραματισθούν και να αυτοσχεδιάσουν.
- Να, καλλιεργήσει την παρατηρητικότητα την φαντασία την επινοητικότητα και την ευαισθησία τους.

- Να, κεντρίσει την άμιλλα και να συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση και γενικότερα στην προσαρμογή τους στο φυσικό, το τεχνητό και το ανθρώπινο περιβάλλον.

Φυσικά βασικός στόχος των εικαστικών δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο είναι κυρίως η διαδικασία και όχι το αισθητικό τους αποτέλεσμα, δεν επιδιώκει να κάνει το παιδί καλλιτέχνη.

Συμπερασματικά λοιπόν όλα τα παιδιά μπορούν να εκφραστούν και να επικοινωνήσουν εικαστικά. Στην αρχή τα σχέδια τους είναι πρωτόλεια εξελίσσονται όμως διότι έχουν συχνές ευκαιρίες να σχεδιάζουν και να ζωγραφίζουν εξερευνώντας εργαλεία και υλικά.

3. 2 Μουσική

Η τέχνη της μουσικής έχει μια ιδιαίτερη θέση και παίζει πολλούς ρόλους στην αγωγή του παιδιού. Μέσα από την μουσική τα παιδιά μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα σε όλους τους τομείς της αγωγής, να ανακαλύψουν και να καλλιεργήσουν δυνατότητες και συναισθήματα της προσωπικότητας τους που δεν γνώριζαν ότι υπάρχουν. Ακόμη τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία ακούνε μουσική και ήχους σε καθημερινή βάση προσφέροντας τους χαρά και ευχαρίστηση. Συνεπώς η μουσική αποτελεί βασικό κομμάτι στην ζωή του παιδιού καθώς επενεργεί κυρίως στο συναισθηματικό του κόσμο (ΚΟΦΦΑΣ, 1993:85)

Γι' αυτό η μουσική αγωγή αποτελεί ένα σπουδαίο και αποτελεσματικό μέσο, με το οποίο μπορούμε να βοηθήσουμε το παιδί να εκφραστεί μουσικά, να αναπτύξει το μουσικό του αισθητήριο και να αφυπνίσει την έμφυτη δημιουργικότητά του (ΥΠΕΠΘ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ, ο. π, σελ. 183 στο βιβλίο ΚΟΦΦΑΣ, 1993:88). Φυσικά με την μουσική αγωγή ο σκοπός του σχολείου δεν είναι κάνει τα παιδιά μουσικούς αλλά να τα βοηθήσει να συμμετέχουν ενεργά στις μουσικές δραστηριότητες, να ενθαρρύνονται μέσω της μουσικής, να αναγνωρίζουν και να συνειδητοποιούν τον κόσμο των διάφορων ήχων του περιβάλλοντος τους π. χ. (αυτοκίνητα, σφυρίγματα, κελαιδίσματα κλπ.), να αναπαράγουν τους ήχους που άκουσαν είτε με την φωνή τους είτε με τα μουσικά όργανα και μάλιστα με τον ίδιο ρυθμό, μελωδία, τονισμό. (μιχαλοπουλου-δημακη, ό. π., σελ. 80 κ. ε. στο βιβλίο κοφφας, 1993:88) Βέβαια δεν είναι αναγκαίο να χρησιμοποιήσουμε τα μουσικά όργανα για να παράγουμε το ίδιο μας το σώμα αποτελεί εργαλείο αναπαραγωγής διάφορων ήχων όπως παλαμάκια χτυπήματα ποδιών, μουρμουρητά (Γρηγορίου, 1994).

Στο σχολείο-νηπιαγωγείο λοιπόν οι δραστηριότητες της μουσικής βοηθούν τα παιδιά όχι μόνο να εκφραστούν μέσα από αυτήν αλλά και να γνωρίσουν τις μουσικές έννοιες, την κίνηση, το τραγούδι, τα μουσικά όργανα, κ. α. Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να περιλαμβάνουν διάφορα μουσικά παιχνίδια, παίξιμο απλών οργάνων, τραγούδια, ρυθμική ανταπόκριση στην μουσική. Για παράδειγμα τα παιδιά χρησιμοποιώντας την εφημερίδα μπορούν να αναζητήσουν τους διαφορετικούς ήχους που μπορούν να παραγάγουν με αυτή όπως να την κάνουν χωνί και να μιλήσουν βάζοντας την μπροστά στο στόμα τους, να τρίψουν τα φύλλα της, να την τσαλακώσουν, να την σκίσουν κ. λπ. (Ρήγα, 2001). Η και ακόμα γράφοντας ένα δικό τους τραγούδι, ή αλλάζοντας τους στίχους και την μουσική ενός άλλου τραγουδιού τους δίνεται η ευκαιρία να εκφράσουν την δημιουργικότητα τους πιο άμεσα. Ειδικότερα το τραγούδι συμβάλει ιδιαίτερα και περισσότερο από άλλα μουσικά παιχνίδια στην διαπαιδαγώγηση των μικρών παιδιών. Το σχολείο είναι αναγκαίο να μάθει στα παιδιά ποιοτικές μουσικές επιλογές τραγουδιών κάθε είδους (δημοτικών, ρεμπέτικων, έντεχνων, διαφορετικών περιόδων και πολιτισμών).

3. 3 Δραματική τέχνη (θέατρο, κουκλοθέατρο)

Η δραματική τέχνη η οποία χωρίζεται σε διάφορες μορφές όπως:

- Την, μιμική και παντομίμα
- Τον, αυτοσχεδιασμό.
- Την, εκφραστική κίνηση/χορός
- Το, κουκλοθέατρο
- Δραματοποίηση, αυτοσχέδιων και γνωστών ιστοριών
- Την, θεατρική παράσταση
- Το, παίξιμο με μάσκες
- Το, θεατρικό παιχνίδι (MacGaslin, 2000)

Για άλλη μία φορά είναι αναγκαίο να τονίσω ότι το σχολείο δεν επιδιώκει μέσω της δραματικής τέχνης να κάνει το παιδί ηθοποιό αλλά θέλει να το βοηθήσει να αυτοεκφραστεί και να αυτοαποκαλυφτεί. Ήδη από πολύ μικρά τα παιδιά μιμούνται ρόλους είτε από το κοντινό περιβάλλον τους είτε από διάφορους τηλεοπτικούς ήρωες ή ακόμα και ήρωες παραμυθιών. Στην συνέχεια το νηπιαγωγείο λοιπόν φροντίζει την ομαλή και κατάλληλη μετάβαση από το ελεύθερο –μιμητικό παιχνίδι στην προοδευτική

κατάκτηση στοιχείων της δραματικής γλώσσας. Η κατάκτηση αυτή γίνεται με την κατάλληλη παιδαγωγική παρέμβαση της εκπαιδευτικού επιτρέποντας περισσότερο συνειδητούς σχεδιασμούς ανάλογα με τις συνθήκες δράσης, ενώ παράλληλα υποστηρίζοντας την ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας των παιδιών αλλά και της ικανότητας στην επίλυση προβλημάτων (Somers, 2000).

Δημοφιλής είδος της δραματικής τέχνης στο νηπιαγωγείο είναι το θεατρικό παιχνίδι μέσω του οποίου τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να εκφράσουν συναισθήματα, να αναπτύξουν την φαντασία τους, να συνεργαστούν, να συλλάβουν δημιουργικές ιδέες, να σκεφτούν κριτικά να ερμηνεύσουν γενικά τον κόσμο μέσω της δραματικής γλώσσας. Σύμφωνα με τον Κουρετζή (1989) το Θεατρικό Παιχνίδι συχνά συγχέεται με τη Δραματοποίηση (Μουδατσάκης, 1994) ή χρησιμοποιείται σε διαφορετικού περιεχομένου και σκοπού δραστηριότητες, όπως στα κινητικά παιχνίδια έκφρασης, στην αναπαράσταση κάποιου μύθου ή σε διαδικασίες μεταμφίεσης (Κουρετζής, 1991). Το Θεατρικό Παιχνίδι αποτελεί ένα μέσο ενεργοποίησης και απελευθέρωσης της φαντασίας του παιδιού. Το παιδί μέσα από το Θεατρικό Παιχνίδι προσεγγίζει το θεατρικό φαινόμενο – το οποίο δεν είναι μόνο η παράσταση – και δια μέσου του Θεάτρου και του παιχνιδιού μυείται σε αυτό, εκφράζεται, δημιουργεί, αποκτώντας θεατρική αίσθηση και παιδεία (Κουρετζής, 1997). Παράλληλα, το Θεατρικό Παιχνίδι αποτελεί ένα μέσο επικοινωνίας και καλλιέργειας των ανθρωπίνων σχέσεων (Κουρετζής, 1991). Η εκπαιδευτικός ενθαρρύνει το παιχνίδι τους και με κατάλληλες παρεμβάσεις τα προτρέπει να διερευνούν στοιχεία του δράματος όπως η ένταση η αντίθεση εστίαση τα σύμβολα. Παίζοντας μαζί τους δημιουργεί το κατάλληλο περιβάλλον ώστε να εκφράσουν τις ιδέες τους, να στήνουν σκηνικά, να επινοούν παραστάσεις, να συνδυάζουν υλικά κ. λπ. Έτσι λοιπόν η εκπαιδευτικός με το πλαίσιο που διαμορφώνει δίνει την δυνατότητα στα παιδιά να τρυπώσουν στην φαντασιακή κατάσταση της δραματικής τέχνης και να διερευνήσουν διαφορετικούς ρόλους. Ακόμα με τα ερεθίσματα που προσφέρει στα παιδιά συμβάλει στον εμπλουτισμό των εκφραστικών τους μέσων και στην προοδευτική κατάκτηση της σχετικής γνώσης (Edwards et al., 2000). Για να μπορέσει να ανταποκριθεί σε αυτό το ρόλο η εκπαιδευτικός φυσικά φροντίζει να εξασκεί τα δικά της εκφραστικά μέσα και να ενημερώνεται για νέες τεχνικές (Βαφέα, 2002).

Ένα ακόμα είδος δραματικής τέχνης που ενισχύει σημαντικά την δημιουργικότητα των παιδιών είναι το κουκλοθέατρο. Στο νηπιαγωγείο μια ξεχωριστή

γωνιά όπου όλα τα παιδιά λατρεύουν είναι αυτή του κουκλοθέατρου. Το κουκλοθέατρο παρέχει δυνατότητες για να ζωντανέψουμε καλύτερα ένα παραμύθι ή μια ιστορία. Ακόμα με το κουκλοθέατρο τα νήπια βοηθιούνται να καλλιεργήσουν τον προφορικό τους λόγο, να οργανώσουν την σκέψη τους, να αναπτύξουν την φαντασία τους, την δημιουργικότητα και την κοινωνικότητα τους (κοφφας, 1993:289, 290). Αποτελεί όχι μόνο ένα παιδαγωγικό και μορφωτικό μέσο αλλά ταυτόχρονα ένα μέσο έκφρασης καθώς τα παιδιά αυτοσχεδιάζουν παίζοντας με τις κούκλες. Στην πραγματικότητα το κουκλοθέατρο αποτελεί ένα είδος εργασίας για τα παιδιά σύμφωνα με την Montessori καθώς τονίζει ότι :το παιδί όταν παίζει, δε «παίζει», αλλά «εργάζεται». Γενικότερα οποιοδήποτε παιχνίδι για τα παιδιά δεν είναι «αργόσχολη» απασχόληση αλλά είναι σοβαρή εργασία. Και συγκεκριμένα στην περίπτωση μας στις δραματοποιήσεις και στο κουκλοθέατρο το «παίξιμο ή το «παιχνίδι» είναι μια πολύ «σοβαρή διαδικασία αγωγής, έκφρασης μάθησης, ανάπτυξης και κοινωνικοποίησης του παιδιού με παιγνιώδη χαρακτήρα (ΒΙΓΓΟΠΟΥΛΟΥ, ΗΛΙΑ, τεύχος β', οπ., σελ. 50 στο βιβλίο ΚΟΦΦΑΣ, 1993:299) Συνδυάζοντας λοιπόν όλα τα παραπάνω προωθείται σημαντικά η δημιουργικότητα των παιδιών μέσω της δραματικής τέχνης (θεατρικό παιχνίδι, κουκλοθέατρο) αναπτύσσοντας παράλληλα και την αισθητική τους.

Β' ΜΕΡΟΣ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Μεθοδολογία προσέγγισης

Σε αυτό το σημείο θα χρησιμοποιήσουμε τη μέθοδο PRISMA η οποία αποτελεί την ιδανική μέθοδο διότι μας βοηθά να μελετήσουμε για το αν η μουσική και το θέατρο αποτελούν τους δύο κύριους παράγοντες για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών. Η σύνταξη της ανασκόπησης PRISMA έχει διάφορες σχετικές δημοσιεύσεις (όπως άρθρα σε περιοδικά και βιβλία) την επεξεργασία και την εξήγηση αυτών (kporf, 2006). Μέσα στην πηγή του διαδικτύου βρίσκουμε το υλικό που χρειαζόμαστε και συγκεκριμένα, σε έγκυρες βάσεις δεδομένων όπως PUBMED, GOOGLE SCHOLAR.

Σκοπός και στόχοι μελέτης

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει πως η μουσική και το θέατρο μπορεί να βελτιώσει την ποιότητα ζωής, την επικοινωνία, την αλληλεπίδραση, την δημιουργικότητα, το συναίσθημα των παιδιών με αυτισμό. Τα ερευνητικά ερωτήματα είναι πως η μουσική βοηθάει τα παιδιά με αυτισμό για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας, της επικοινωνίας και της έκφρασης; και πως το θέατρο βοηθάει τα παιδιά με αυτισμό της δημιουργικότητας, της επικοινωνίας και της έκφρασης;

Παρουσίαση Βιβλιογραφικής Ανασκόπησης

Συγκεκριμένα πραγματοποιείται μια ανασκόπηση σε σχέση με τον σκοπό που έγινε η μελέτη του θέματος. Μελετώνται άρθρα, έρευνες και επιστημονικές εργασίες από κυρίως διεθνή πεδία. Τα συγκεκριμένα άρθρα περιέχουν τον σκοπό, το δείγμα, και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα που έκαναν. Τα αποτελέσματα των παρακάτω ερευνών μας δείχνουν πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος των τεχνών (μουσικής και θεάτρου) στην δημιουργικότητα των παιδιών καθώς και στην ανάπτυξη διάφορων κοινωνικών δεξιοτήτων.

Συγκεντρωτικός πίνακας ερευνών αναφορικά με το 1ο ερευνητικό ερώτημα

α/α	ΟΝΟΜΑ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ	ΕΤΟΣ	ΔΕΙΓΜΑ	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ
-----	-----------------	------	--------	-------------	------------

1	Monika Geretsegger, Laura Fusar-Poli, Cochavit Elefant, Karin A Mössler, Giovanni Vitale, Christian Gold	2014	παιδιά ηλικίας από 2 έως 12ετών	Μουσικές παρεμβάσεις	Χρειάζεται περισσότερη έρευνα για να αποδειχθεί ότι η μουσικοθεραπεία μπορεί να αποφέρει βελτιώσεις
2	Megha Sharda, Carola Tuerk, Rakhee Chowdhury, Kevin Jamey, Nicholas Foster, Melanie Custo-Blanch, Melissa Tan, Aparna Nadig, and Krista Hyde		51 παιδιά ηλικίας 6-12 ετών με αυτισμό	Ερωτηματολόγια και μουσική παρέμβαση	Η ατομική μουσική παρέμβαση μπορεί πράγματι να βελτιώσει την κοινωνική επικοινωνία και τη λειτουργική συνδεσιμότητα του εγκεφάλου, παρέχοντας υποστήριξη σε περαιτέρω έρευνες μοντέλων μουσικών παρεμβάσεων με νευροβιολογικά κίνητρα στον αυτισμό.
3	Ruth James, Jeff Sigafoos, Vanessa A. Green, Giulio E. Lancioni, Mark F. O'Reilly, Russell Lang, Tonya Davis, Amarie Carnett, Donna Achmadi, Cindy Gervarter & Peter B. Marschik	2014	Άτομα από 3 έως 38 ετών	Χρήση συγκεκριμένων τραγουδιών με στίχους σχετικούς με δεξιότητες. χρησιμοποιήσαν τραγούδια για τον σκοπό της παρέμβασης. Σε άλλες μελέτες έβαλαν τραγούδια για τα συναισθήματα.	Θετικά αποτελέσματα, δηλώνοντας ότι η μουσικοθεραπεία μπορεί να είναι μια πολλά υποσχόμενη παρέμβαση για ορισμένα άτομα με ΔΑΦ
4	Erik Johnson & A. Blythe LaGasse	2021	18 παιδιά με ΔΑΦ και 28 παιδιά χωρίς γνωστή αναπηρία, μεταξύ 9-14 ετών	Μουσικές παρεμβάσεις και βίντεο.	Αύξηση στις φιλοκοινωνικές δεξιότητες για ορισμένα παιδιά που ομαδοποιήθηκαν με συνομήλικους με NT, ενώ ο χρόνος στη δημιουργική μουσική δημιουργία ήταν παρόμοιος μεταξύ των ομάδων συνομηλίκων NT και NT/ASD.
5	Shaughnessy Caitlin Elizabeth		25 οικογένειες με παιδιά στο φάσμα μεταξύ των	Μουσικές συνεδρίες και ημερολόγιο	η βελτίωση της διαδραστικότητας των παιδιών και η δημιουργική

			ηλικιών 3 και 8 χρονών		έκφραση τους μέσα σε μουσικούς χώρους.
6	Kalas	2012	30 παιδιά μεταξύ 4-7 ετών 28 αγόρια και 2 κορίτσια	Μουσικές συνεδρίες και ερωτηματολόγια	Η απλή μουσική ήταν πιο αποτελεσματική σε παιδιά που είχαν διαγνωστεί με σοβαρή ΔΑΦ, ενώ η σύνθετη μουσική ήταν πιο αποτελεσματική σε παιδιά που είχαν διαγνωστεί με ήπια/μέτρια ΔΑΦ

Συγκεντρωτικός πίνακας ερευνών αναφορικά με το 2ο ερευνητικό ερώτημα

α/α	ΟΝΟΜΑ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ	ΕΤΟΣ	ΔΕΙΓΜΑ	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
1	Ah-Jeong Kimab, Sarah Stembidgeac, Christopher Lawrenceac, Vincent Torresad, Nancy Miodragae, Joong-Won Leeaf, David Boyns	2014	18 νέοι με αυτισμό 9 άνδρες, 9 γυναίκες ηλικίας κατά μέσο όρο 15 ετών	Ερωτηματολόγια και οι δομημένες παρατηρήσεις	Ανάπτυξη κοινωνικότητας, εν συναίσθησης, αυτοπεποίθησης
2	M. D'Amico, Corinne Lalonde, Stephen Snow)	2010	παιδιά ηλικίας 10 – 12 ετών	Θεατρικές τεχνικές	Βελτίωση στην αλληλεπίδραση με τους άλλους και στις κοινωνικές δεξιότητες
3	Blythe A. Corbett, corresponding author Joan R. Gunther, 2 Dan Comins, Jenifer Price, Niles Ryan, David Simon, Clayton W. Schupp, and Taylor Rios	2010	οκτώ παιδιά (7 αγόρια, 1 κορίτσι) με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού, σε συνδυασμό με οκτώ τυπικά αναπτυσσόμενα παιδιά (4 αγόρια, 4 κορίτσια) που αναφέρονται ως συνομήλικοι. Οι συμμετέχοντες ήταν ηλικίας από 6 έως 17 ετών.	Θέατρο Social Emotional NeuroScience Endocrinology (SENSE)	Κοινωνικό-συναισθηματική ανάπτυξη, αυτοπεποίθηση και εν συναίσθηση για τους άλλους
4	The Effects of a Theatrical Play Programme on Social Skills Development for Young Children with Autism Spectrum Disorders. (Maria Mpella,	2019	Έξι παιδιά με ΔΑΦ (Μ=10, 6 έτη) και οι τυπικά αναπτυσσόμενοι συνομήλικοί τους (Μ=10, 3 έτη), από γενικά	Ομάδα ελέγχου	Ανάπτυξη κοινωνικότητας και δημιουργικότητας

	Christina Evaggelinou, Eirini Koidou, Nikolaos Tsigilis)		δημοτικά σχολεία στην βόρεια Ελλάδα.		
5	5 Effectiveness of Drama Therapy on Social Skills of Autistic Children. (Saeed Rahimi Pordanjani)	2020	120 παιδιά με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας ηλικίας 7-12 ετών	Pre-test, Post-test ομάδα ελέγχου	Σημαντική ενίσχυση των κοινωνικών δεξιοτήτων

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΡΘΡΩΝ

1) Music therapy for autistic people (Monika Geretsegger, Laura Fusar-Poli, Cochavit Elefant, Karin A Mössler, Giovanni Vitale, Christian Gold)

Ο σκοπός της μελέτης ήταν μαζέψει στοιχεία που βασίζονται σε διάφορες μελέτες για το πως είναι δυνατόν η μουσικοθεραπεία να επιτρέψει την επικοινωνία και την έκφραση των παιδιών με αυτισμό αντιμετωπίζοντας έτσι δύο από τα σημαντικότερα προβλήματα του συγκεκριμένου σύνδρομου.

Το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε από 21 μελέτες περιλάμβαναν παιδιά ηλικίας από δύο έως δώδεκα ετών από την Αμερική ή την Ασία και 5 μελέτες περιλάμβαναν παιδιά και εφήβους ή/και νεαρούς ενήλικες. Η συγκεκριμένη μελέτη δημοσιεύθηκε το 2014.

Αυτό που παρατηρήθηκε από την συγκεκριμένη μελέτη ήταν ότι η μουσικοθεραπεία σχετίζεται με αυξημένη πιθανότητα παγκόσμιας βελτίωσης για τα αυτιστικά άτομα, πιθανότατα τους βοηθά να βελτιώσουν τη συνολική σοβαρότητα του αυτισμού και την ποιότητα ζωής. Βέβαια δεν αυξάνει αμέσως τις ανεπιθύμητες ενέργειες μετά την παρέμβαση.

Η συγκεκριμένη μελέτη βαθμολογήθηκε ως μέτρια πράγμα που σημαίνει ότι είμαστε μέτρια σίγουροι για την εκτίμηση του αποτελέσματος. Δεν βρέθηκαν σαφείς ενδείξεις διαφοράς για την κοινωνική αλληλεπίδραση, τη μη λεκτική επικοινωνία και τη λεκτική επικοινωνία που μετρήθηκε αμέσως μετά την παρέμβαση. Για αυτά τα αποτελέσματα, η βεβαιότητα των αποδεικτικών στοιχείων βαθμολογήθηκε ως «χαμηλή» ή «πολύ χαμηλή», πράγμα που σημαίνει ότι το πραγματικό αποτέλεσμα μπορεί να διαφέρει σημαντικά από αυτά τα αποτελέσματα. Απαιτείται λοιπόν περισσότερη έρευνα

με αυστηρά σχέδια, σχετικά μέτρα αποτελέσματος και μακροπρόθεσμες περιόδους παρακολούθησης για να επιβεβαιωθούν αυτά τα ευρήματα και να εξεταστεί εάν τα αποτελέσματα της μουσικοθεραπείας είναι διαρκή.

2) Music improves social communication and auditory–motor connectivity in children with autism (Megha Sharda, corresponding author Carola Tuerk, Rakhee Chowdhury, Kevin Jamey, Nicholas Foster, Melanie Custo-Blanch, Melissa Tan, Aparna Nadig, and Krista Hyde)

Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης ήταν να αξιολογήσει τα νευροσυμπεριφορικά αποτελέσματα μιας μουσικής παρέμβασης, σε σύγκριση με μια παρέμβαση μη μουσικού ελέγχου, σχετικά με την κοινωνική επικοινωνία και τη συνδεσιμότητα του εγκεφάλου σε παιδιά σχολικής ηλικίας.

Το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε ήταν πενήντα ένα παιδιά ηλικίας 6-12 ετών με αυτισμό. Οι ομάδες αξιολογήθηκαν πριν και μετά την παρέμβαση σχετικά με την κοινωνική επικοινωνία και τη λειτουργική συνδεσιμότητα κατάστασης ηρεμίας των μέτωπο-χρονικών δικτύων του εγκεφάλου. Οι βαθμολογίες επικοινωνίας ήταν υψηλότερες στη μουσική ομάδα μετά την παρέμβαση. Η σχετιζόμενη λειτουργική συνδεσιμότητα του εγκεφάλου σε κατάσταση ηρεμίας μετά την παρέμβαση ήταν μεγαλύτερη στη μουσική έναντι των μη μουσικών ομάδων μεταξύ ακουστικών και υποφλοιωδών περιοχών και ακουστικών και μετωποκινητικών περιοχών (Η συνδεσιμότητα του εγκεφάλου μετά την παρέμβαση ήταν χαμηλότερη μεταξύ ακουστικών και οπτικών περιοχών στη μουσική σε σύγκριση με τις μη μουσικές ομάδες, που είναι γνωστό ότι ήταν υπερβολικά συνδεδεμένες στον αυτισμό). Η συνδεσιμότητα του εγκεφάλου μετά την παρέμβαση στη μουσική ομάδα σχετιζόταν με τη βελτίωση της επικοινωνίας. Αυτή η μελέτη μας επιβεβαιώνει ότι μέσα σε 8-12 εβδομάδες μουσικής παρέμβασης μπορεί να πραγματοποιηθεί τεράστια βελτίωση στις κοινωνικές δεξιότητες καθώς και στην συνδεσιμότητα του εγκεφάλου.

3 Music Therapy for Individuals with Autism Spectrum Disorder: a Systematic Review (Ruth James, Jeff Sigafoos, Vanessa A. Green, Giulio E. Lancioni, Mark F. O’Reilly, Russell Lang, Tonya Davis, Amarie Carnett, Donna Achmadi, Cindy Gevarter & Peter B. Marschik)

Η συγκεκριμένη μελέτη δημοσιεύθηκε το Σεπτέμβριο του 2014. Αρχικά οι ερευνητές πραγματοποίησαν 12 μελέτες όπου σκοπός αυτών ήταν η χρήση μουσικοθεραπείας για άτομα με διαταραχή του φάσματος του αυτισμού (ASD). Οι ηλικίες των συμμετεχόντων κυμαίνονταν από 3 έως 38 ετών (M = 6, 97 έτη). Στην πλειονότητα των μελετών, οι συμμετέχοντες ήταν μεταξύ 3 και 5 ετών.

Η μουσικοθεραπεία λοιπόν στην συγκεκριμένη έρευνα περιλάμβανε την χρήση συγκεκριμένων τραγουδιών με στίχους σχετικούς με δεξιότητες. Για παράδειγμα σε δύο από τις 12 μελέτες χρησιμοποιήσαν τραγούδια για τον σκοπό της παρέμβασης ο οποίος ήταν να μιλήσουν για την καθαριότητα. Σε άλλες μελέτες έβαλαν τραγούδια για τα συναισθήματα. Ακόμα παρατηρήθηκε σημαντικά η ενθάρρυνση του μουσικού αυτοσχεδιασμού μέσα από τις παρεμβάσεις.

Συμπερασματικά οι περισσότερες μελέτες ανέφεραν θετικά αποτελέσματα, δηλώνοντας ότι η μουσικοθεραπεία μπορεί να είναι μια πολλά υποσχόμενη παρέμβαση για ορισμένα άτομα με ΔΑΦ και για ορισμένους συγκεκριμένους σκοπούς και στόχους. Οι στόχοι της μουσικοθεραπείας για άτομα με ΔΑΦ αποκάλυψαν ότι ήταν πολύ πιθανό να επικεντρωθούν στη βελτίωση της επικοινωνίας και της γλώσσας, και να προωθήσουν συμπεριφορικές και κοινωνικές δεξιότητες.

Είναι σημαντικό λοιπόν να εξετάζονται και να υποστηρίζονται πολλαπλές προσεγγίσεις θεραπείας για την αντιμετώπιση των διαφόρων πτυχών του αυτισμού, και η μουσικοθεραπεία μπορεί να αποτελέσει μια σημαντική συμπληρωματική επιλογή.

4) Musical Creativity in Autism: Exploring Growth through Collaborative Peer Interaction (Erik Johnson & A. Blythe LaGasse)

Τον Ιούλιο του 2021 Ο Erik Johnson και ο A. Blythe LaGasse δημοσίευσαν την συγκεκριμένη μελέτη η οποία είχε ως σκοπό να διερευνήσει τη μουσική δημιουργικότητα και τις προκοινωνικές δεξιότητες, μεταξύ νευροτυπικών παιδιών (NT) και μαθητών με ΔΑΦ. Αρχικά λοιπόν εξετάστηκαν τα ακόλουθα ερωτήματα: (α) η δημιουργία μουσικής με συνομηλικούς επηρεάζει διαφορετικά τη μουσική δημιουργικότητα σε παιδιά NT και σε παιδιά με ΔΑΦ, (β) η δημιουργία μουσικής με έναν συνομηλικό προάγει με ξεχωριστό τρόπο τις φιλοκοινωνικές δεξιότητες σε παιδιά με NT και σε παιδιά με ΔΑΦ.

Οι συμμετέχοντες σε αυτή την έρευνα ήταν δεκαοκτώ παιδιά με ΔΑΦ και είκοσι οκτώ παιδιά χωρίς γνωστή αναπηρία, μεταξύ 9-14 ετών. Αφού χωρίστηκαν τυχαία σε

ομάδες τους ζητήθηκε να ολοκληρώσουν μια εργασία δημιουργίας μουσικού δημιουργικού προϊόντος. Αυτή η εργασία περιλάμβανε την παρακολούθηση οδηγιών κατά τη διάρκεια ενός βίντεο 13 λεπτών που περιλαμβάνει τρεις ενότητες: 1) μίμηση διαφορετικών ρυθμών και μελωδιών 2) επίδειξη διαφορετικών τρόπων συνδυασμού ρυθμών και μελωδιών σε έναν αυτοσχεδιασμό και 3) την οδηγία για αυτοσχεδιασμό χρησιμοποιώντας τις μελωδίες και τους ρυθμούς για πέντε λεπτά. Μόλις δόθηκε η οδηγία για αυτοσχεδιασμό, η οθόνη έδειχνε αντίστροφη μέτρηση 5 λεπτών για την εργασία. Ο σκοπός του βίντεο ήταν να εξοικειώσει τους συμμετέχοντες με το όργανο (πεντατονικό ξυλόφωνο) και να τους καθοδηγήσει μέσα από μερικές δημιουργικές μουσικές δυνατότητες, προτού τους ζητηθεί να αυτοσχεδιάσουν με το ξυλόφωνο για τα τελευταία πέντε λεπτά του βίντεο. Στους συμμετέχοντες χορηγήθηκαν παρτιτούρες για τις μελωδίες και τους ρυθμούς που παρουσιάζονται στο βίντεο. ωστόσο, δεν τους δόθηκαν οδηγίες ότι έπρεπε να χρησιμοποιήσουν τη μουσική. Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης παρέχουν αρχικά στοιχεία ότι οι εμπειρίες PAL μπορεί να είναι αμοιβαία επωφελείς για παιδιά με ΔΑΦ και ΝΤ συνομήλικους. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε αύξηση στις φιλοκοινωνικές δεξιότητες για ορισμένα παιδιά που ομαδοποιήθηκαν με συνομήλικους με ΝΤ, ενώ ο χρόνος στη δημιουργική μουσική δημιουργία ήταν παρόμοιος μεταξύ των ομάδων συνομηλίκων ΝΤ και ΝΤ/ΑΣΔ.

5) Building Musical Lives The role of musical play in promoting interaction, creativity and social development for autistic children and their families. (Shaughnessy Caitlin Elizabeth)

Η συγκεκριμένη έρευνα είχε σκοπό να αποδείξει ότι το μουσικό περιβάλλον καθώς και το μουσικό παιχνίδι είναι πολύτιμα για τους μαθητές που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού.

Αρχικά λοιπόν για ένα χρόνο λοιπόν 25 οικογένειες με παιδιά στο φάσμα μεταξύ των ηλικιών τρία και οκτώ χρονών συμμετείχαν σε ένα καινοτόμο μουσικό πρόγραμμα με βάση το σπίτι βασισμένο στο Sounds of Intent in the Early Years πλαίσιο μουσικής ανάπτυξης, το οποίο σχεδιάστηκε για να ενθαρρύνει τους γονείς να βοηθήσουν τα παιδιά τους να ασχοληθούν με το μουσικό παιχνίδι στην καθημερινή ζωή. Συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια της μελέτης, οι ερευνητές επισκέφθηκαν κάθε οικογένεια τρεις φορές μιας περιόδου 10-12 εβδομάδων, και μεταξύ των επισκέψεων οι γονείς ενθαρρύνθηκαν να

ανεβάζουν σε μια εφαρμογή με το όνομα «EthOS ένα ημερολόγιο όπου περιέγραφαν λεπτομερώς τι έκαναν στο σπίτι με την μουσική. Σε κάθε επίσκεψη, ο ερευνητής πραγματοποίησε μουσικές συνεδρίες με τα παιδιά και τους έδειχνε διάφορα μουσικά όργανα ένα προς ένα και εκείνα τα εξερευνούσαν και τα παρατηρούσαν προσεκτικά.

Κατά την διάρκεια της έρευνας παρατηρήθηκαν σημαντικές αλλαγές και σημαντικές βελτιώσεις στην κοινωνική επικοινωνία καθώς και αλληλεπιδράσεις μεταξύ του μουσικού παιχνιδιού και της ευρύτερης ανάπτυξης. Ακόμα μέσα από την έρευνα αναδείχθηκε η βελτίωση της διαδραστικότητας των παιδιών και η δημιουργική έκφραση τους μέσα σε μουσικούς χώρους.

Συμπερασματικά, οι ίδιοι οι γονείς παρατήρησαν αλλαγές τόσο στις ικανότητες όσο και στις δεξιότητες των παιδιών τους να αλληλοεπιδρούν με τη μουσική και την πορεία του έργου καθώς και με τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους προέκυψαν αυτές οι δεξιότητες. Έτσι λοιπόν μέσα από την μελέτη κατανοήθηκε πως υπάρχει μια διαρκής ανάγκη αναγνώρισης και ανάπτυξης ασφαλών χώρων για την υποστήριξη των αυτιστικών παιδιών και των οικογενειών τους.

6) Joint Attention Responses of Children with Autism Spectrum Disorder to Simple versus Complex Music (Kalas, 2012)

Μια πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη από την Καλας καθώς σκοπός αυτής ήταν να εξετάσει την επίδραση της απλής έναντι της σύνθετης μουσικής στην κοινή προσοχή παιδιών με ΔΑΦ. Συμμετείχαν λοιπόν δύο πειραματικές ομάδες με απλή μουσική δηλαδή με απλή μελωδία και μια με σύνθετη συνθήκη μουσικής δηλαδή σύνθετη μελωδία. Πραγματοποιήθηκαν μεμονωμένες συνεδρίες 10 λεπτών δύο φορές την εβδομάδα για 3 εβδομάδες. Χρησιμοποίησε επίσης άλλους εκπαιδευμένους ερευνητές για να τη βοηθήσουν στη λήψη των δεδομένων για να βεβαιωθεί ότι δεν ήταν προκατειλημμένη.

Η μελέτη της περιελάβανε τριάντα παιδιά μεταξύ 4-7 ετών 28 αγόρια και 2 κορίτσια, διαφορετικού υπόβαθρου και εθνικότητας που είχαν διαγνωστεί είτε με σοβαρή ΔΑΦ είτε με ήπια/μέτρια ΔΑΦ. Αυτή η ποιοτική μελέτη περιλάμβανε σύνθετη στατιστική ανάλυση και εξειδικευμένη κωδικοποίηση για να διασφαλίσει την εγκυρότητα και την αξιοπιστία. Με άλλα λόγια, ήθελε να βεβαιωθεί ότι καθόρισε κατευθυντήριες γραμμές στο πλαίσιο της έρευνάς της για να βεβαιωθεί ότι τα αποτελέσματα ήταν σωστά και περιείχαν λίγα περιθώρια λάθους.

Συμπερασματικά η μελέτη έδειξε ότι η απλή έναντι της πολύπλοκης μουσικής εξαρτιόταν από το επίπεδο της διαταραχής. Συγκεκριμένα, η απλή μουσική ήταν πιο αποτελεσματική σε παιδιά που είχαν διαγνωστεί με σοβαρή ΔΑΦ, ενώ η σύνθετη μουσική ήταν πιο αποτελεσματική σε παιδιά που είχαν διαγνωστεί με ήπια/μέτρια ΔΑΦ.

Στην συζήτηση που ακολούθησε μετά το τέλος της μελέτης η Κάλας αποκάλυψε ότι, μερικά από τα παιδιά με σοβαρή ΔΑΦ κάλυψαν τα αυτιά τους όταν παρουσίαζαν τη σύνθετη μουσική. Υπέθεσε ότι ήταν πιθανώς πάρα πολλά ερεθίσματα που δεν μπορούσαν να αντέξουν. Σε αντίθεση με τα παιδιά με ήπια/μέτρια ΔΑΦ η Κάλας επισήμανε ότι η πολυπλοκότητα της μουσικής παρείχε πιθανώς «μια αίσθηση καινοτομίας και δημιουργούσε προσμονή για το τι θα ακολουθήσει» όταν ακούγονταν τα διάφορα συνοδευτικά πληκτρολογίου και οι συγχρονισμένοι ρυθμοί.

1) Neurodiversity on the Stage: The Effects of Inclusive Theatre on Youth with Autism (Ah-Jeong Kimab, Sarah Stembergeac, Christopher Lawrenceac, Vincent Torresad, Nancy Miodragae, Joong-Won Leeaf, David Boyns)

Το καλοκαίρι του 2014, 18 νέοι με αυτισμό και 9 συνομήλικοι χωρίς ΔΑΦ συμμετείχαν σε ένα θέατρο πέντε εβδομάδων. Οι ερευνητές ήθελαν να εξετάσουν ορισμένες υποθέσεις, συγκεκριμένα αν οι νέοι με ΔΑΦ που συμμετέχουν στην παρέμβαση συμπεριληπτικού θεάτρου θα παρουσιάσουν θετικές αλλαγές στην αυτοεκτίμηση, στην ικανότητα να συμπάσχουν με τους άλλους, στην ικανότητα να εμπιστεύονται τους άλλους, στην άνεση με τα άλλα άτομα και στην υποστήριξη από τα άτομα. Για αυτήν την μελέτη χρησιμοποιήθηκαν δύο μεθοδολογίες :τα ερωτηματολόγια και οι δομημένες παρατηρήσεις

Η συγκεκριμένη έρευνα πως επιδρά στους νέους με αυτισμό η συμμετοχή στο θέατρο. Και παράλληλα μελετά τον αντίκτυπο θεατρικών εμπειριών (ανάπτυξη, πρόβα και παράσταση θεατρικών παραγωγών) σε νέους με ΔΑΦ. Το δείγμα ήταν 18 νέοι με αυτισμό 9 άνδρες, 9 γυναίκες ηλικίας κατά μέσο όρο 15 ετών. Κάθε νέος συμμετείχε και στις πέντε εβδομάδες του ωδείου, πέντε ημέρες η κάθε μία εβδομάδα, για περίπου τέσσερις ώρες κάθε μέρα.

2) Evaluating the efficacy of drama therapy in teaching social skills to children with autism spectrum disorders (M. D'Amico, Corinne Lalonde, Stephen Snow)

Στο πανεπιστήμιο της Concordia στον Καναδά οι D'Amico, Lalonde & Snow πραγματοποίησαν έρευνα όπου πήραν μέρος παιδιά ηλικίας 10 – 12 ετών, τα οποία βρισκόταν στο φάσμα του αυτισμού με υψηλή λειτουργικότητα. Πραγματοποίησαν παρεμβάσεις πάνω στο θεατρικό παιχνίδι καθώς και διάφορες ασκήσεις που βασίζονταν πάνω σε θεατρικές τεχνικές. Π. χ Στέκονται δύο παιδιά, το ένα απέναντι στο άλλο. Κοιτάζονται κατάματα. Το ένα παιδί κάνει κινήσεις της επιλογής του και το άλλο παιδί τις αντιγράφει σαν καθρέφτης, και αντιστρόφως. Δημιουργώντας έτσι συνεργασία και επικοινωνία μεταξύ τους. Ακόμα Σε ζευγάρια, πραγματοποιούνται μια σειρά από ασκήσεις «δράσης» στον παρτενέρ, ενώ ο άλλος απέναντι αντιδρά αναλόγως.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η δραματοθεραπεία συνέβαλλε με θετικό τρόπο στα παιδιά βελτιώνοντας τις ικανότητες τους στο πως αλληλοεπιδρούσαν με άλλους και παρατηρήθηκε βελτίωση στις κοινωνικές δεξιότητες και προβληματικές συμπεριφορές. Η μελέτη των απαντήσεων έδειξε πως η Δραματοθεραπεία αποτέλεσε μια θετική παρέμβαση για τα παιδιά, γιατί προώθησε όχι μόνο την συναισθηματική τους ανάπτυξη αλλά τους έδωσε και αυξημένες ευκαιρίες για ανάπτυξη δημιουργικότητας και φαντασίας καθώς βελτίωση της ψυχικής υγείας.

3) Brief Report: Theatre as Therapy for Children with Autism Spectrum Disorder (Blythe A. Corbett, corresponding author Joan R. Gunther, 2 Dan Comins, Jenifer Price, Niles Ryan, David Simon, Clayton W. Schupp, and Taylor Rios)

Μεγάλο μέρος της ανθρώπινης μάθησης πραγματοποιείται όταν παρακολουθούμε και μιμούμαστε τους άλλους. Ειδικότερα τα παιδιά με αυτισμό που διαθέτουν θεμελιώδη την ικανότητα της μίμησης είναι σε θέση να μάθουν από την παρατήρηση, τη μίμηση και τη μοντελοποίηση (Egel et al. 1981; Garfinkle and Schwartz 2002; Kohler et al. 1997). Η δραματοθεραπεία και το θεατρικό παιχνίδι χρησιμοποιούνται συχνά για να ενισχύσουν τις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών με αυτισμό και αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη της δημιουργικότητάς τους (McAfee 2002; McCarthy and Light 2001; Peter 2003; Wright et al. 2006).

Η συγκεκριμένη πιλοτική έρευνα ασχολήθηκε με ένα πρόγραμμα θεατρικής παρέμβασης, το Θέατρο Social Emotional NeuroScience Endocrinology (SENSE). Η παρέμβαση ενσωματώθηκε σε μια πλήρη μουσικοθεατρική παραγωγή. Το πρόγραμμα SENSE Theatre σχεδιάστηκε ρητά για να στοχεύει στις κοινωνικό-συναισθηματικές

προκλήσεις του αυτισμού χρησιμοποιώντας καθιερωμένα παραδείγματα παρέμβασης συμπεριφοράς που εφαρμόζονται σε συνδυασμό με θεατρικές τεχνικές.

Το δείγμα αποτελούνταν από οκτώ παιδιά (7 αγόρια, 1 κορίτσι) με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού, σε συνδυασμό με οκτώ τυπικά αναπτυσσόμενα παιδιά (4 αγόρια, 4 κορίτσια) που αναφέρονται ως συνομήλικοι. Οι συμμετέχοντες ήταν ηλικίας από 6 έως 17 ετών. Η ένταξη στην έρευνα απαιτούσε από τις οικογένειες να παρακολουθήσουν περισσότερες από 38 πρόβες και έξι ημερομηνίες παραστάσεων. Οι συμμετέχοντες στο SENSE χρειάστηκαν μια διάγνωση ΔΑΦ με βάση τα κριτήρια DSM-IV-TR (APA 2000) που επιβεβαιώνεται από το Πρόγραμμα Παρατήρησης Διαγνωστικής Αυτισμού-Γενικό. (Lord et al. 1999). Δεν υπήρχαν απαιτήσεις με βάση την ηλικία, το IQ ή το φύλο.

Τα αποτελέσματα ήταν ενθαρρυντικά καθώς τα παιδιά με ΔΑΦ βελτιώθηκαν όσον αφορά την κοινωνικό-συναισθηματική λειτουργία μέσω των συνομηλίκων, των βίντεο της μοντελοποίησης συμπεριφοράς και ενός θεατρικού περιβάλλοντος που βασίζεται στην κοινότητα. Συμπερασματικά το δράμα μπορεί να προωθήσει την αυτό-αποτελεσματικότητα καθώς ένα άτομο αποκτά μεγαλύτερη επίγνωση και ευαισθησία προς τους άλλους (Peter 2003).

4)The Effects of a Theatrical Play Programme on Social Skills Development for Young Children with Autism Spectrum Disorders. (Maria Mpella, Christina Evaggelinou, Eirini Koidou, Nikolaos Tsigilis)

Τα παιδιά με Δαφ αντιμετωπίζουν αρκετές δυσκολίες στην κοινωνική τους ζωή, στην αλληλεπίδραση καθώς και στην επικοινωνία σε σχέση με τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης που ακολουθούν μια προβλέψιμη αναπτυξιακή τροχιά. (American Psychiatric Association, 2013). Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν πρόκληση την διδασκαλία παιδιών με αυτισμό καθώς είναι αναγκαίος ο εντοπισμός και η ερμηνεία των κοινωνικών τους συμπεριφορών ώστε να σχεδιάσουν το κατάλληλο εκπαιδευτικό πρόγραμμα για αυτά. (Bremner, 2017, Temple, 2014).

Το θεατρικό παιχνίδι και τα προγράμματα που περιλαμβάνουν θεατρική αγωγή είναι ένα σημαντικό εργαλείο καθώς βοηθούν σημαντικά στην βελτίωση της κοινωνικότητας των μαθητών με ΔΑΦ. Ο Conn (2016) τόνισε ότι το θεατρικό έργο αποτελεί μια εξαιρετική εκπαιδευτική τεχνική για την πρόοδο της κοινωνικότητας των νέων με ΔΑΦ.

Όσον αφορά την μελέτη συμμετείχαν έξι παιδιά με ΔΑΦ (M=10, 6 έτη) και οι τυπικά αναπτυσσόμενοι συνομήλικοί τους (M=10, 3 έτη), από γενικά δημοτικά σχολεία στην βόρεια Ελλάδα. Όλοι οι συμμετέχοντες, τόσο με ΔΑΦ όσο και τα τυπικά παιδιά, παρακολούθησαν ένα πρόγραμμα θεατρικού παιχνιδιού και ένα σχολικό πρόγραμμα φυσικής αγωγής παράλληλα. Οι εκπαιδευτικοί κατέγραφαν τις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών με ΔΑΦ μετά από κάθε συνεδρία θεατρικού παιχνιδιού για οχτώ εβδομάδες. Οι δεξιότητες αξιολογήθηκαν χρησιμοποιώντας τη λίστα ελέγχου που αποτελείται από τρία μέρη:κοινωνική επίγνωση, δεξιότητες κοινής προσοχής και παιχνίδι που διευκολύνει τους εκπαιδευτικούς να δουν τις διαφορετικές πτυχές των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών δεξιοτήτων.

Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης μελέτης ήταν ιδιαίτερα θετικά. Συγκεκριμένα έδειξαν ότι ένα δημιουργικό πρόγραμμα όπως το θεατρικό παιχνίδι βελτίωσε σημαντικά την διάρκεια και συχνότητα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων των μαθητών με αυτισμό με τους συνομήλικους τους νεύρο-τυπικής ανάπτυξης. Ακόμα αξίζει να σημειωθεί ότι στην συγκεκριμένη μελέτη παρατηρήθηκε η εν συναίσθηση μεταξύ των δύο ομάδων.

5) Effectiveness of Drama Therapy on Social Skills of Autistic Children. (Saeed Rahimi Pordanjani)

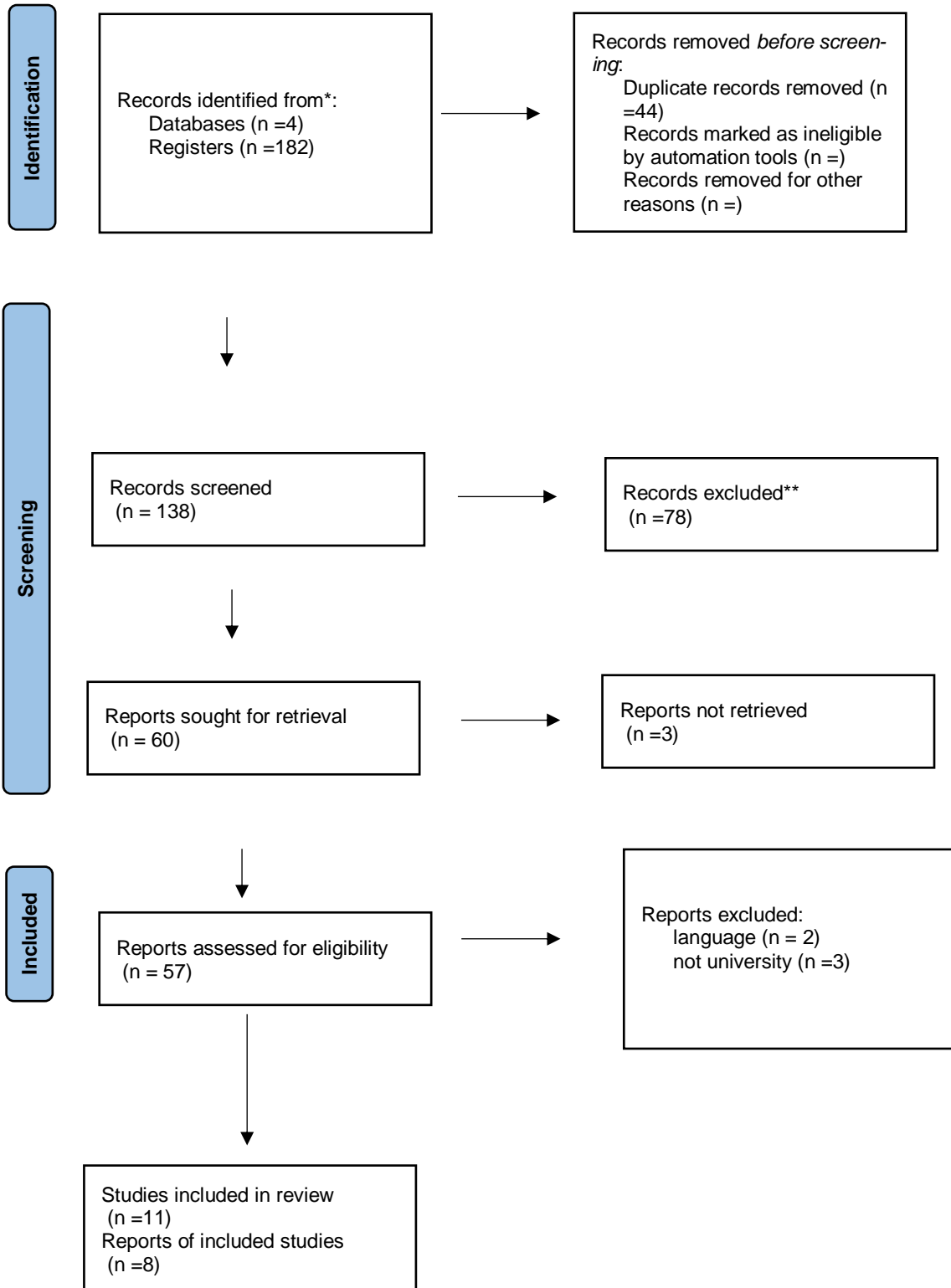
Η παρούσα μελέτη η οποία αποτέλεσε πειραματική έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Ισφαχαν του Ιράν σε τέσσερα δημόσια και ιδιωτικά κέντρα εκπαίδευσης. Στην συγκεκριμένη μελέτη πήραν μέρος 120 παιδιά με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας ηλικίας 7-12 ετών. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν τα Pre-test, Post-test και ομάδα ελέγχου με παρακολούθηση που πραγματοποιήθηκε τρεις μήνες αργότερα. Η κλίμακα αξιολόγησης αυτισμού Gilliam και το Matson Social Skills Questionnaire (Messy, 1983) αποτέλεσαν τα εργαλεία της έρευνας.

Οι ερευνητές προσπάθησαν να δομήσουν τις συνεδρίες της δραματοθεραπείας σε τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο ήταν αυτό της προετοιμασίας όπου τα παιδιά έκαναν ένα είδος προθέρμανσης για τα επόμενα στάδια και είχε διατάσεις, ασκήσεις ενδυνάμωσης μνήμης, ομαδικά παιχνίδια και ασκήσεις πέντε αισθήσεων. Στο επόμενο στάδιο ήταν η εξάσκηση και η εκπαίδευση. Συγκεκριμένα τα παιδιά καλούνταν να μπουν σε θέσεις στελεχών και πρακτικής άσκησης. Αποτελούσε ένα κρίσιμο στάδιο καθώς είχε εκπαίδευση

συμπεριφοράς της επαγγελματικής κατάρτισης, της συμμετοχικής εκπαίδευσης και του παιχνιδιού με ζώα. Στο τελευταίο στάδιο τα παιδιά καλούνταν να εφαρμόσουν αυτά που είχαν μάθει στα προηγούμενα στάδια στις κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις.

Το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης μελέτης μας έδειξε ότι η δραματοθεραπεία ενίσχυσε τις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών με αυτισμό και βοήθησε στη σωστή κοινωνική συμπεριφορά, στην επιθετικότητα και στην παρορμητικότητα, στη αυτοεκτίμηση και στην επικοινωνία με τους συνομηλίκους. Τα συγκεκριμένα αποτελέσματα λοιπόν δείχνουν ότι πρέπει να γίνει περαιτέρω μελέτη της θεραπείας της δραματοθεραπείας ώστε να μπου οι βάσεις για τέτοιου είδους παρεμβάσεις πάνω σε παιδιά με αυτισμό.

Identification of studies via databases and registers

Συμπεράσματα

Η δημιουργικότητα είναι μία έμφυτη ικανότητα στα άτομα η οποία με τις κατάλληλες συνθήκες, εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες μπορεί να καλλιεργηθεί σε διαφορετικό βαθμό στον καθένα. Αν και η δημιουργικότητα υπάρχει σε όλους τους ανθρώπους, παράγοντες όπως η οικογένεια και το σχολικό περιβάλλον παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο για το πόσο και με ποιον τρόπο θα αναπτυχθεί. (Σιούτας κ. ά., 2008)

Συμβάλλει η ενασχόληση με τις τέχνες στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών με αυτισμό; Σύμφωνα με τις έρευνες που παραθέσαμε παραπάνω αποδεικνύετε ότι η δημιουργικότητα μπορεί να καλλιεργηθεί και μέσω της μουσικής αλλά και του θεάτρου-θεατρικού παιχνιδιού. Δόθηκε στα παιδιά η ευκαιρία ελεύθερης έκφρασης χωρίς περιορισμούς και το φόβο του λάθους. Τα παιδιά με αυτό τον τρόπο θα τολμούν να μοιράζονται τις πρωτότυπες ιδέες τους και να δημιουργούν κάτι καινούργιο. Βέβαια, η ενθάρρυνση και η παρότρυνση του ενήλικα είναι πολύτιμο εργαλείο για να βοηθήσει τα παιδιά να κατακτήσουν το κάτι παραπάνω διευρύνοντας τους ορίζοντες τους (Bernadette Duffy, 2003). Επίσης η ενασχόληση με τις τέχνες συμβάλει στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και επικοινωνίας των παιδιών με αυτισμό καθώς κάθε μορφή τέχνης έχει το δικό της συμβολικό σύστημα. Με τα σημεία, τους κώδικες, τα στοιχεία και τις συμβάσεις των τεχνών (π. χ. κίνηση, ήχος, ενέργεια, δραματική ένταση, οπτικές εικόνες και μορφές) αναπτύσσεται ο αισθητικός γραμματισμός, ο οποίος παρέχει στα παιδιά εναλλακτικούς και δημιουργικούς τρόπους επικοινωνίας. Επιπλέον, με τη συμμετοχή τους στις τέχνες, τα παιδιά αναπτύσσουν τις βασικές ικανότητες της δημιουργικής και κριτικής σκέψης και της επίλυσης προβλημάτων. (Κώστα Γ. Μαγνησάλη 1996)

Συμβάλλει η ενασχόληση με τις τέχνες και σε άλλα γνωστικά πεδία; Με τη συμμετοχή των παιδιών σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες καλλιεργείται η γλώσσα, καθώς τους δίνεται η ευκαιρία να χρησιμοποιούν την εκφραστικότητα τους και τις κοινωνικές τους δεξιότητες με διάφορα μέσα, αλλά και να χρησιμοποιούν σχεδόν όλα τα είδη κειμένων από τη περιγραφή ως την λεζάντα και από την αφήγηση ως τις οδηγίες. Οι τέχνες προσφέρουν ευκαιρίες και για την ανάπτυξη μαθηματικών δεξιοτήτων όπως είναι η διαδοχή, η μέτρηση, η χρονική διάρκεια και το μοτίβο, αλλά και εννοιών χώρου, χρόνου και διάταξης στο χώρο. Συνδέσεις μπορούν να αναδειχτούν και με τις κοινωνικές επιτομές,

καθώς όλες οι τέχνες ενσωματώνουν κάποια από τα πιο σημαντικά και αναγνωρίσιμα προϊόντα και τις πηγές κάθε πολιτισμού. (Δαφέρμου Χ., Κουλούρη Π., Μπασαγιάννη 2009)

Συμβάλει η ενασχόληση με τις τέχνες στην ανάπτυξη της κοινωνικότητας και των κοινωνικών δεξιοτήτων? Στα παιδιά με αυτισμό και ιδιαίτερα στο Asperger λείπει η ενσυναίσθηση και δεν υπάρχουν ιδιαίτερες κοινωνικές επαφές. Μέσα από το θεατρικό και μουσικό παιχνίδι τα παιδιά αλληλοεπιδρούν, παίζουν ρόλους, ακολουθούν συγκεκριμένους κανόνες και βρίσκονται σε ένα περιβάλλον όπου μαθαίνουν διαρκώς καινούρια πράγματα (Asperger, H., & Frith, U. T. 1991). Επιπλέον και από τις μελέτες που είδαμε και παραθέσαμε στην εργασία και ειδικότερα όταν πρόκειται για παρεμβάσεις που συνδέονται με το θεατρικό παιχνίδι ενισχύεται σημαντικά η συνεργασία μεταξύ παιδιών με ΔΑΦ και των συνομηλίκων τους έτσι ώστε να υπάρχει σημαντική βελτίωση στις κοινωνικές δεξιότητες, τη συμπεριφορά, την αυτοπεποίθηση και μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση και ευαισθησία προς τους άλλους (Kempe, & Tissot, 2012). Ακόμα η μέθοδος της δραματοθεραπείας βοηθάει στην βελτίωση και στην οργάνωση της συμπεριφοράς των παιδιών, μειώνοντας έτσι τις ενοχλητικές συμπεριφορές τους. (Scattone et al., 2006; Hartigan, 2012; Klin et al., 2007).

Συμβάλει η ενασχόληση του εκπαιδευτικού στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών με ΔΑΦ:Ο εκπαιδευτικός οφείλει να παρέχει στα παιδιά τον κατάλληλο υλικό εξοπλισμό με σκοπό την ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης, καθώς και τον κατάλληλο χώρο και χρόνο έτσι ώστε να ξεδιπλώσουν και να εκφράσουν τις ιδέες τους και τις εμπειρίες τους μέσα από δημιουργικές δραστηριότητες. Ειδικότερα ο ρόλος του εκπαιδευτικού στο θεατρικό παιχνίδι έχει τον πρωταρχικό και σημαντικό ρόλο. Ο δάσκαλος πρέπει να παρέχει ηθική ασφάλεια στην ομάδα του, κίνητρο, έμπνευση και ισορροπία στη λειτουργία του θεατρικού αποτελέσματος. Είναι λοιπόν σημαντικό κυρίως να οδηγεί και να παροτρύνει τους μαθητές, και για αυτό το λόγο, είναι ένα σημαντικό μέρος του θεατρικού παιχνιδιού, καθώς είτε θα διαμορφώσει θετικά το ενδιαφέρον των μαθητών του, είτε θα τους κάνει να χάσουν κάθε όρεξη να γίνουν κομμάτι αυτού (Souto-Manning, 2011).

Αναφορές

Σ. Αυγητίδου, *Το Παιχνίδι, Σύγχρονες Ερευνητικές και Διδακτικές Προσεγγίσεις*, Εκδόσεις τυπωθήτω, Αθήνα, 2001

Δαφέρμου, Χ., Κουλούρη, Π., & Μπασαγιάννη, Ε. (2009). Οδηγός Νηπιαγωγού, εκπαιδευτικοί σχεδιασμοί, δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης. Αθήνα:ΥΠΕΠΘ, ΟΕΔΒ.

Ξανθάκου, Γ. (1998). *Η Δημιουργικότητα στο σχολείο*. «Ελληνικά Γράμματα.

Κόφφας, Α. (1993). *Δραστηριότητες αισθητικής αγωγής στο νηπιαγωγείο:Θεωρία και πράξη*.

Κουρετζής, Λ. (1989). Το θεατρικό Παιχνίδι. Στο Το Παιδικό Θέαμα Α΄ Πανελλήνιο συνέδριο, 1988 υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού. Αθήνα:Καστανιώτης

Κουρετζής, Λ. (1991). Το Θεατρικό Παιχνίδι. Παιδαγωγική Θεωρία πρακτική και θεατρολογική προσέγγιση. Αθήνα:Καστανιώτης

Κώστα Γ. Μαγνησάλη (1996). Δημιουργική θεωρία και τεχνικές για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας

Νότας, Σ., (2005). Το Φάσμα του Αυτισμού. Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές. Λάρισα.

Νότας, Στ. (2006). Οι γονείς και τα αδέρφια των παιδιών με αυτισμό, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές.

Συριοπούλου, Χ., Κασίμος, Δ., Ζαφειρίου, Δ. (2011) Αναπτυξιακά Διαγνωστικά κριτήρια και μέσα αξιολόγησης του αυτισμού και άλλων διάχυτων αναπτυξιακών διαταραχών.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Ah-Jeong Kimab, Sarah Stemberidgeac, Christopher Lawrenceac, Vincent Torresad, Nancy Miodragae, Joong-Won Leeaf, David Boyns (2014). Neurodiversity on the Stage:The Effects of Inclusive Theatre on Youth with Autism

Asperger, H., & Frith, U. T. (1991). 'Autistic psychopathy' in childhood

Baron-Cohen, S. (1995). *Mindblindness:An essay on autism and theory of mind*. Boston:MIT Press/Bradford Books.

Baron-Cohen, S. (2000). Theory of mind and autism:A fifteen year review. In S. Baron-Cohen, H. Tager-Flusberg, & D. J. Cohen (Eds.), *Understanding other minds:Perspectives from developmental cognitive neuroscience* (pp. 3–20). Oxford:Oxford University Press

Bernadette Duffy, Υποστηρίζοντας τη δημιουργικότητα και τη φαντασία στην προσχολική ηλικία, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2003

Chappman L. (1993), *Διδακτική της τέχνης*. Αθήνα, Νεφέλη

- D'amico, M., Lalonde, C. & Snow, S. (2015). Evaluating the efficacy of drama therapy in teaching social skills to children with autism spectrum disorders. *Drama Therapy Review*, 1 (1), 21-39.
- Emunah, R. (1994). *Acting for real: Drama therapy process, technique, and performance*. New York: BrunnerRoutledge.
- Frith, U. (1989). A new look at Language and communication in Autism. *British Journal of Disorders of Communication*.
- Hartigan, P. (2012). Using theater to teach social skills: Researchers document improvements for children with Autism. *Education Digest: Essential Readings Condensed for Quick Review*, 77 (9), 30-4
- Happe, F. (1998). *Αυτισμός*. Αθήνα: Gutenberg.
- Happe, Fr. (2003). *Αυτισμός ψυχολογική θεώρηση, Ψυχολογική θεώρηση. Μεταφρασμένο από Δημήτρη Στασινό*. Αθήνα: Gutenberg
- Hobson, P. (2006). Το λίκνο της σκέψης. Διερευνώντας την προέλευση της σκέψης (μτφρ. Μ. Σόλ-μαν, επιμ. Ο. Μαράτου). Αθήνα: Παπαζήσης (πρωτότυπη έκδοση 2002).
- Kalas, A. (2012). Joint attention responses of children with autism spectrum disorder to simple versus complex music. *Journal of Music Therapy*, 49, 430–452. [Not focused on determining the effect of music therapy intervention compared with control]
- Klin, A., Saulnier, C. A., Sparrow, S. S., Cicchetti, D. V., Volkmar, F. R., & Lord, C. (2007). Social and communication abilities and disabilities in higher functioning individuals with Autism spectrum disorders: The Vineland and the ADOS. *Journal of Autism and developmental Disorders*, 37 (4), 748-759.
- Robert Schirrmacher (1998). *Art and Creative Development for Young Children* Albany, N. Y. :Delmar Publishers.
- Saeed Rahimi Pordanjani (2020). Effectiveness of Drama Therapy on Social Skills of Autistic Children.
- Scattone, D., Tingstrom, D. H., & Wilczynski, S. M. (2006). Increasing appropriate social interactions of children with autism spectrum disorders using Social Stories™. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 21 (4), 211-22.
- Souto-Manning, M. (2011). Playing with power and privilege: Theatre games in teacher education. *Teaching and Teacher Education*. 27, (6), 997-1007.
- Uta, F. (1999). *Αυτισμός, Εξηγώντας το αίνιγμα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Wing, L. (1971). *Autistic Children. A Guide for Parents*. Published online by Cambridge

Wing, L. (1993). Διαταραχές του φάσματος του αυτισμού (ένας οδηγός για την διάγνωση), Αθήνα:National autistic society

Wu, J., Chen, K., Ma, Y., & Vomočilová, J. (2020). Early intervention for children with intellectual and developmental disability using drama therapy techniques. *Children and Youth Services Review*, 109, 104689.